

Проф. Др. Михайло Лозинський

З НОВИМ РОКОМ

1924

Теперішній стан будови
Української Держави і
задачі західно - українських земель

Женева 1924
Наклад автора

I.

Соборна Незалежна Українська Держава і теперішній стан українських земель.

Соборна Незалежна Українська Держава! Ідеал тих, що в розвитку української політичної думки доходили до зрозуміння конечності ідеалу власної державності, аж сей ідеал став ідеалом цілого народу. Боєве гасло тих, що в світовій війні рішили власною кровю „визволити Матір-Україну з московських кайдан“. Ціль і задача дня в будуванню власного державного життя на руїнах Росії й Австро-Угорщини. Вкінці, — після проголошення з'єднення Українською Національною Радою Західно-Української Народної Республіки в Станиславові 3. січня 1919. р., — Великий День 22. січня 1919. р. в Київі. „Від нині воєдино зливаються століттями відірвані одна від одної частини єдиної України“ — голосить універсал Директорії Української Народної Республіки.

Та замість завершення й укріплення будови „Єдиної Незалежної Української Народної Республіки“, яку проголосив Універсал Директорії, — нове лихоліття, в якім українські землі насильством над волею українського народу поділено на чотири часті.

Яке теперішнє положення сих частий і які повинні бути її змагання до Соборної Незалежної Української Держави?

* * *

Українська Соціалістична Радянська Республіка — що вона уявляє собою в теперішню хвилю?

Коли взяти на увагу, як насаджувалася на Україні радянська форма державної влади, і тільки сей момент мати на увазі, — треба би сказати: московська окупація.

Коли взяти на увагу, що власне в минулім році взаємний зв'язок територій радянської влади вилився в форму Союза Соціалістичних Радянських Респубублик, себто в форму федерації, а при тім мати на увазі, що до того часу Українська Соціалістична Радянська Республика була під правним оглядом незалежною державою, якою й виступає в рижськім договорі; — треба би сказати: утрата й тої формальної незалежності, якою була закрита залежність від Московщини до того часу.

Коли-ж взяти під увагу теперішній правний і фактичний стан, як також тенденції розвитку, — треба сказати ось-що:

Під правним оглядом Радянська Україна, як складова держава радянської федерації, уявляє собою несуворину державу.

В оцінці цього правного стану можна покласти натиск або на утрату суверенності й залежність від Московщини, яка займає пануюче становище в радянській федерації, — або на факт історичного розвитку, в якім та частиця українських земель, що творить тепер Українську Соціалістичну Радянську Республику, з положення часті „єдиної, неподільної Росії“, борючись за державну незалежність, добилася становища держави в радянській федерації.

Зі становища доцільності змагання до державної незалежності, маючи на увазі як можливості розвитку на територіях, які творять тепер радянську федерацію, так і вагу міжнародної політики в відношенню до тих територій і їх розвитку, — треба класти натиск на те, що найбільша частиця українських земель здобула становище держави.

Сей факт здобуття становища держави мусимо закріпити і в нашій власній свідомості і в свідомості міжнародного світа і зробити його вихідною точкою дальших змагань до здобуття Соборної Незалежної Української Держави.

Однаке не смімо не бачити, що та держава, яку уявляє собою Українська Соціалістична Радянська Республіка, не є тим висловом української державності, який відповідав би нашим змаганням.

Форма федеративної держави, зложеній з несуворенних складових держав, не є тою формою, в якій окремі нації могли би знайти — при взаємнім звязку між собою — державну незалежність.

Поминувши Швайцарію, яка, як країна мала, з особливим історичним розвитком, а при тім зложені тільки з невеликих частин окремих націй, частин, які не відчувають відповідальності за історичний розвиток цілості нації і не впливають на нього, — всі істнуючі федерації творять національні цілості.

Національну цілість творить Німеччина, де перехід від окремих незалежних держав до федерації означав історичний розвиток державного зединення німецької нації.

Національну цілість творять Злучені Держави Північної Америки, де всі племінні окремішності стоплюються в американську одноцільність на англо-саксонській основі.

Національні ціlosti або бодай одноцільну англо-саксонську основу державної будови творять: Канада, Австралія, Південна Африка, з яких кожда в своїй внутрішній будові уявляє федерацію.

І всі сі федерації — включно з Швайцарією — виявляють постійну тенденцію від децентралізації до централізації, до стоплювання окремих складових держав в щораз більше одноцільну цілість.

Маючи на увазі сей історичний розвиток форми федерації, треба ствердити, що вона не надається як правна форма взаємного звязку між окремими національними державами.

Кожи федерація переходить розвиток від децентралізації до централізації, — рівночасно розвивається інша форма звязку держав, а саме звязок держав бритійської імперії, яка переходить розвиток від колоніяльної залежності частин від центра до державної незалежності і рівноправності. Сей звязок означає для складових частий не тільки нову внутрішню незалежність, але також рівноправність на міжнароднім полі. Однака тут знов бачимо особливий історичний розвиток, на основі особливих територіяльних відносин. Тому важко його пересадити в інші відносини. Та хто шукає форми звязку держав при збереженню державної незалежності окремих частий, то такою формою являється не федерація, а радше звязок держав бритійської імперії.

Творці радянської федерації голосять, що Союз соціалістичних радянських республік є завязком і прообразом будучого Союза соціалістичних радянських республік Європи. Однака правна форма радянської федерації відповідає дотепер іншим взірцям історично утвореної форми федерації, зокрема перевага Московщини в радянській федерації нагадує перевагу Прусії в німецькій федерації. Тому годі допустити, щоб будучий союз європейських держав — навіть після перемоги соціалістично-радянського ладу — міг утворитися на тих основах, на яких опирається теперішня радянська федерація.

Навпаки, сама радянська федерація, — коли в дальшім розвитку не візьме в ній перевага змагання до централізації, себто до відбудови „єдиної неподільної Росії“, — відбуватиме розвиток в напрямі усамостійнювання окремих держав.

Українська Соціалістична Радянська Республіка, як складова держава радянської федерації, не є державою незалежною, суверенною, — тільки залежною від радянської федерації, а властиво від Московщини, яка займає пануюче становище в радянській федерації.

Ступінь залежності означає конституція радянської федерації, яка однака все ще знаходиться в процесі творення. Основно відріжняє її від конституцій інших

федерацій право кожної складової держави виступити з федерації. В теперішніх обставинах се право є ілюзією. Однаке в дальшім розвитку воно може мати свою вагу.

Та не тільки правна залежність Української Соціалістичної Радянської Республіки від радянської федерації робить існуючу українську державу залежною від Московщини. Сю правну залежність побільшує фактична залежність державної влади в радянській федерації від комуністичної партії і пануюче становище московського елементу в комуністичній партії радянської федерації. Наслідком цього залежності пануючої на Україні комуністичної партії большевиків України від московського центра є рівнозначна з залежністю державної влади України від Московщини.

Правна і фактична залежність від Московщини, — се один бік положення теперішньої української держави.

А другий бік? Се процес росту національної і державної свідомості української народної маси, який перетворює її в державну націю і заставляє московський центр радянської влади до уступок українській державності.

Сьому процесови сириє те, що революція знищила соціальні верстви, які на Україні були основою панування Московщини. Зникла змосковщена велика земельна власність, зруйновані міста з буржуазією й робітництвом, бюрократією й інтелігенцією свободних професій, — елементами, які, хоч виявляли противні соціально-політичні тенденції, однаке всі разом творили кріпость московської культури на Україні. Коштом великої земельної власності скріпилося українське селянство, а міста серед моря національно свідомого й економічно сильного селянства можуть відродитися тільки як українські міста.

Літа національної і соціальної революції на Україні не минули безслідно.

В міру росту національної і державної свідомості українського народу й державна влада переходитиме в українські руки. Причиниться до цього й сама радянська

конституція, яка опирається на прінціпі влади народної маси і тільки доти може давати владу одній партії, доки не зросте свідомість і активність народної маси.

Взагалі в розвитку відносин в Українській Соціалістичній Радянській Республіці треба відріжнити змагання радянської влади і висше зазначені тенденції розвитку. Радянська влада, йдучи на уступки сим тенденціям в своїх інтересах, причиняється до розвитку, який переростає її. Се можна прослідити в господарській політиці на цілім просторі радянської федерації і зокрема в національній політиці на Україні.

Власне тепер переживаємо момент, коли радянська влада робить нову уступку ростови національної і державної свідомості українського народу. Се — украйнізація державної влади на Україні.

Українізація державної влади в українській державі! Що се значить? Перше всього, що доси державна влада в українській державі не мала українського характеру, тільки — московський. Чи треба ще яркішого свідоцтва залежності теперішньої української держави від Москвщини? Се — що-до минувшості. А що-до будучності? Чи українізація означає повний безповоротний розрив з минувшістю? Певне сього в теперішню хвилю сказати не можна.

Ясно, що українізація означає, що радянська влада і її московський центр числиться з ростом національної і державної свідомості української народної маси і йде її на зустріч, щоби примирити її з собою і тим скріпити себе. Ясно також, що українізація означає змагання здобути симпатії українського народу поза межами Радянської України, — змагання, яке, треба ствердити, осягає свою ціль.

Слабою стороною українізації являється покищо її переважно механічний характер. Ті урядовці, які доси в виконуванню державної влади послугувалися московською мовою, повинні вивчити українську мову й її вживати в виконуванню державної влади. Ся механічна українізація криє в собі небезпеку, що ті самі

урядовці перейдуть знов на московську мову, колиб такий наказ видано згори.

Щоб українізація була не механічна, а органічна, для цього треба, щоб до виконування державної влади став украйнський національний елемент. Наскільки теперішня українізація має сей органічний характер, — розміри цього важко ствердити, — настільки являється вона тривким здобутком української державності.

Однаке цій механічній українізації не треба недоцінювати. Й механічна українізація, — коли вона не буде тільки хвилевим політичним маневром, — матиме органічні наслідки. Населення, яке перейде українську школу, привикне до української мови в державних установах, словом зживеться з українським характером державного життя, не дасть собі цього здобутого добра відібрati.

Українізації державного життя грозитиме небезпека від зміни курсу московського центра радянської федерації доти, доки український характер державного життя не стане настільки органічний, що така зміна буде неможлива.

Друга небезпека, яка грозить теперішній українській державі, — це перемога московських противільшевицьких елементів у Московщині, які безперечно у змаганнях реставрувати „єдину неподільну Росію“ пішли би походом проти української держави як проти „плоду большевизму“.

І так правна ця фактична залежність від Московщини з одного боку, процес росту української національної і державної свідомості і як наслідок цього українізація державного життя з другого боку — ось що характеризує теперішній стан Української Соціалістичної Радянської Республіки. Не означає вона здійснення змагань українського народу по державності, однаке являється етапом на шляху до здійснення сих змагань.

Е міру того, як у ній укріплятиметься органічний український характер державного життя, меншатиме фактична залежність від Московщини в області її правої

самостійності. За сим піде змагання до розширювання правної самостійності.

Так уявляється дальший розвиток теперішньої української держави, коли він не буде насильно припинений.

* * *

Другий комплекс українських земель, якому призначена активна роль в будуванню Соборної Незалежної Української Держави, се західно-українські землі: Галичина, Волинь, Холмщина, Підляшшя і Помор'я, завойовані Польщею.

Як землі, що творять Українську Соціалістичну Радянську Республіку, мають історичну місію здобути державну незалежність від Московщини, так західно-українські землі мають історичну місію здобути державну незалежність від Польщі. Аж після сповнення сих двох історичних місій може повстати Соборна Незалежна Українська Держава.

Сповнити свою місію західно-українські землі зможуть тільки тоді, коли не вважаючи на польську окупацію, яка в рижськім договорі одержала правне признання Совітської Росії й Радянської України, а в рішення Конференції Амбасадорів з 15. марта 1923. р. правне признання головних держав антанти, стоятимуть на становищі власної державності і вестимуть боротьбу за визволення з під Польщі як держава, яка не признає ворожої окупації.

Сій справі будуть присвячені дальші розділи.

* * *

Остаються ще дві часті українських земель: Бессарабія й Буковина під румунською окупацією і Закарпатська Україна, яка на основі міжнародніх договорів і чеськословачької конституції повинна творити автономну провінцію в Чеськословачькій Республіці.

Вони занадто малі, щоб відіграти активну роль у змаганнях до Соборної Незалежної Української Держави. Їх задача зберігати себе до часу, доки сі змагання будуть здійснені.

Між їх теперішнім положенням є основна ріжниця.

Бесарабія Буковина знаходяться під ворожою окупацією, під якою їм доводиться вести важку, нерівну боротьбу за те, щоби зберегти себе від національної смерті.

Натомість Закарпатська Україна — після вікового мадярського гнету — переживає початки національного відродження. Запорука її будучності в тім, що в інтересі Чехословаччини лежить велика й могуча українська держава, з якою вона мала би спільну границю й оставала би в приязних зносинах.

II.

Соборність і західно-українські землі.

Будова — з історичного погляду відбудова української держави почалася на тій часті України, яка призначена історією стати українським державним центром, зединити всі українські землі в Соборну Незалежну Українську Державу.

Українська Народня Республіка під проводом Української Центральної Ради, Українська Держава під проводом Гетьмана Скоропадського, відновлення Української Народної Республіки під проводом Директорії, вкінці Українська Соціялістична Радянська Республіка, — ось періоди тої будови.

Як представляється в кождім з тих періодів здійснення соборності?

Українська Центральна Рада в берестейськім мировім договорі згодилася, щоб ті українські землі, які до того часу належали до Австро-Угорщини, остали при ній на

далі. Чому? Бо вона була за слаба супроти центральних держав, щоб могти здійснити ідею соборності. Що вона дбала про долю українських земель Австро-Угорщини, видно з того, що вдалося їй заключити з Австро-Угорщиною додатковий тайний договір, яким та обовязалася утворити з української Галичини автономну провінцію.

Сей договір уневажнила Австро-Угорщина за Гетьмана Скоропадського, який, будучи залежний від центральних держав, мусів на се згодитися.

Коли з розпадом Австро-Угорщини українські землі, що належали до неї, утворили Західно-Українську Народну Республіку, яка звернулася до Гетьмана Скоропадського за поміччю проти Польщі, Гетьман заявив, що явної помочи дати не може, бо не хоче наразитися на війну з Польщею.

Найближчою здійснення була ідея соборності в періоді Директорії. Бо західно-українські землі творили тоді власну державу, Західно-Українську Народну Республіку, яка утворилася під гаслом здійснення ідеї соборності. Обі українські держави — Українська Народня Республіка і Західно-Українська Народня Республіка — правними актами, а саме: ухвалою Української Національної Ради в Станиславові з 3. січня 1919. р., і універсалом Директорії з 22. січня 1919. р. проголосили зединення, яке мали перевести Всеукраїнські Установчі Збори.

Однаке війна з Московчиною й Польщею не дала укріпитися тій формі української державності, якої висловом була Українська Народня Республіка, й довести до здійснення соборності.

Варшавською декларацією з 2. грудня 1919. р і варшавським договором з 22. цвітня 1919. р. Головний Отаман Петлюра, як голова Директорії, від імені Української Народної Республіки зрікся в користь Польщі не тільки Галичини, яка творила основу Західно-Української Народної Республіки, але також Волині, Холмщини, Підляща й Полісся.

Ті самі землі відступила опісля Польщі Українська Соціялістична Радянська Республіка в рижськім договорі.

В кінці Конференція Амбасадорів рішенням з 15. марта 1923. р. признала Польщі ті самі українські землі від імені головних держав антанти, які в Версайськім договорі застерегли собі право означити східні граници Польщі, а в Сен-Жерменськім — право вирішити долю Галичини.

Се рішення головних держав антанти являється тільки признанням дійсного стану, утвореного воєнними походами Польщі на українські землі і ствердженою рижським договором.

Так поза межами українського державного центра остав великий комплекс українських земель, підданий під владу історичного західного ворога української державності.

Чому? Бо український державний центр був за слабий, щоби захистити західно-українські землі перед тим ворогом і здійснити ідею соборності. Українська держава останнього періоду — Українська Соціалістична Радянська Республіка — показалася за слаба для здійснення ідеї соборності навіть в союзі з Совітською Росією.

* * *

Відрізані від українського державного центра, який був примушений згодитися на се, піддані під владу ворожої держави, — що мають робити західно-українські землі, щоби здійснити ідеал соборної української державності?

Се питання стало перший раз перед ними після варшавської декларації з 2. грудня 1919. р.

Тоді на се питання дала відповідь тільки Галичина, яка, маючи власну державну владу, — владу Президента Української Національної Ради як Уповноваженого Диктатора, — була здібна до самооборони.

Після варшавської декларації перед західно-українськими землями стали отсі шляхи:

Або признати рішення Голови Директорії як представника влади соборної української держави*) і приєднатися з польською неволею. Сей послух владі соборної української держави означав би відречення від здійснення соборності, отже був би актом протисоборницьким.

Або відмовити Голові Директорії правної компетенції утворити нову державну владу Української Народної Республіки. Вже сам факт, що се не сталося, свідчить, що до сього не було основи в тодішніх настроях політичних кругів.

Або признати Українську Соціалістичну Радянську Республіку як правну наступницю Української Народної Республіки і під її прапором боротися далі за соборність. Поминувши питання, наскільки Українська Соціалістична Радянська Республіка мала тоді український характер, — се справи не рішило би, бо після рижського договору те саме питання: що робити далі, було би знов стало перед західно-українськими землями.

Або вкінці маючи на увазі слабість українського державного центра, власними силами вести дальшу боротьбу за визволення з під Польщі, щоби в слідчий час здійснити ідею соборності.

Сей власне шлях вибрала Галичина. Вплинуло на се два моменти: внутрішній і міжнародний.

Західно-Українська Народна Республіка, якої територіальну основу творила Галичина, й після проголошення зединення задержала характер окремої держави. отже Галичина, хоч була завойована Польщею, мала свою власну державну владу, яка мала з одного боку і право й обовязок, з другого боку зможу рішати про дальнюю політику сеї країни.

*) Називаючи Голову Директорії представником влади соборної української держави, стверджую тільки політичний факт, що він виступав в сім характері. Чи Голова Директорії мав право виступати від імені Директорії і чи Директорія мала право виступати від імені Галичини, — сих правних питань тут не торкаються.

До цього внутрішнього моменту долучилося становище Мирової Конференції в справі українських земель. Мирова Конференція не визнала Української Народної Республіки і навіть заставила центральні держави уневажити берестейський договір, а розглядала українські землі як часті бувшої Росії й Австро-Угорщини.

Свої рішення про українські землі бувшої Росії відклала вона на пізніше, за вимком Бесарабії, яку при кінці 1919. р. признала Румунії.

Українські землі Австро-Угорщини поділила Мирова Конференція на три часті, так, як вони були поділені під Австро-Угорчиною, і приняла що-до них такі рішення:

Закарпатську Украліну признала Чесько-словацькій Республіці.

Буковину, яку вже в перших днях після розпаду Австро-Угорщини заняла Румунія, оставила під румунською окупацією, застерігаючи в Сен-Жерменськім договорі право рішати про цю крайну головним державам антанти, які в Северськім договорі з сукcesійними державами Австро-Угорщини признали її Румунії.

Найбільше займалася Мирова Конференція Галичину. Доки польський наїзд на Галичину розбивався о мур геройської армії Західно-Української Республіки, Мирова Конференція старалася довести до польсько-українського перемиря в користь Польщі. Коли ж Польща, одержавши від Франції, за дозволом Мирової Конференції, армію Галлера, заняла Галичину, Мирова Конференція рішенням з 25. червня 1919. р. віддала її під окупацію Польщі, обовязуючися на переходовий час зорганізувати її як автономну провінцію в звязку з Польщею під міжнародною охороною, а вкінці дати її населенню змогу виконати право самовизначення. Після цього Мирова Конференція в Сен-Жерменськім договорі застерегла право рішення про Галичину головним державам антанти.

На сих внутрішніх і міжнародних моментах сперлася дальша боротьба Галичини за визволення з під окупації Польщі.

Край став на тім, що він далі творить державу, яка знаходиться тільки під окупацією Польщі, і на всі спроби Польщі виконувати в Галичині державну суверенність відповідав пасивним опором, який в особливо важні хвили переходив в активну оборону.

Державна влада, зреорганізована як Уряд Президента Української Національної Ради Західно-Української Народної Республіки, спираючися на признання краю, який уважав її єдиною своєю законною владою, виступила перед головними державами антанти з домаганням, щоб вони сповнили супроти Галичини своє зобовязання з 25. червня 1919. р., усунули з країни польську окупацію і привернули їй державну незалежність.

Коротко кажучи, боротьба за визволення Галичини з під окупації Польщі спиралася на те, що Галичина творить державу, що ся держава на основі рішення Мирової Конференції попала під окупацію Польщі та що головні держави мають правне зобовязання усунути польську окупацію і привернути країні державну незалежність.

Ся оборона державної незалежності Галичини була в даних обставинах єдиним правильним шляхом до соборності. Передумовою здійснення соборної української державності являється визволення окремих частий України з під чужого панування. Коли-б Галичина була незалежною державою, зединення з іншими українськими землями, наскільки ті були-б так само вільні від чужого панування, лежало би в руках українського народу.

Зі становища всіх західно-українських земель, захоплених Польщею, слабою стороною акції Уряду Президента Української Національної Ради було те, що вона відносилася тільки до Галичини. Причина цього лежала в тім, що Уряд не мав уповноваження заступати також інші західно-українські землі, та що вони не мали в свою користь таких міжнародних рішень, які мала Галичина. Однаке, коли-б уряд був мав уповноваження, міг би був у своїй акції на міжнароднім полі спертися на постанови Версайського договору, що головним держа-

вам антанти прислугує право визначити східні граници Польщі і рішати про землі бувшої Росії, їй домагатися, щоби з українських земель, положених між Польщею й Союзом соціалістичних радянських республик, утворити незалежну державу.

Акція Уряду Президента Української Національної Ради на міжнароднім полі осягнула ряд успіхів, які полягали на тім, що супроти заяв польського правительства, що Галичина творить частину Польщі, головні держави антанти стверджували, що справа Галичини ще не вирішена та що вирішення належить головним державам антанти. Зокрема треба зазначити успіхи на конференції в Спа, перед Союзом Націй, і на міжнародній конференції в Генуї.

Однаке вирішення головних держав антанти в справі Галичини й інших західно-українських земель, завойованих Польщею, випало в користь Польщі. Конференція Ради Амбасадорів рішенням з 15. марта 1923. р. признала східною границею Польщі границю рижського договору, піддаючи західно-українські землі під сувереність польської держави.

В відношенню до Галичини се рішення являється очевидним зломанням зобовязання Мирової Конференції з 25. червня 1919. р., в відношенню до всіх західно-українських земель нарушенням права самовизначення українського народу.

* * *

І знов стали західно-українські землі перед питанням: Що робити далі, як повести дальшу боротьбу за визволення з під Польщі і здійснення соборної української держави?

Відповідь на се питання може бути тільки одна:

Стояти на становищі, що ці землі творять державу, і боротися проти Польщі як держави проти ворожої окупациі.

Маючи на увазі, що ворожі державності західно-українських земель рішення польського державного права

і міжнароднього права поставили сі землі в однакові умови, — витворити також однакові умови у країнського державного права, себто утворити державну владу всіх західно-українських земель.

Маючи на увазі, що на території, яка призначена історією стати українським державним центром, процестворення української державності ще далеко не завершений, що з огляду на се як також на міжнародні відносини момент визволення західно-українських земель може припасти на час і обставини непригожі для зединення, — боротися за визволення під прапором державності західно-українських земель.

Соборна українська державність — се ціль. Шляхи до сеї цілі треба вибирати відповідно до кождочасних обставин.

Коли-б існувала українська держава, настільки могуча, що могла би визволити західно-українські землі, тоді їх гаслом повинно би бути зединення. Але й тоді для ведення боротьби за визволення в цілі зединення вони мусіли би мати свою власну державну владу.

Такої української держави, яка була-б передумовою гасла зединення, ще нема. Тому боротьба за визволення зпід Польщі мусить вестися під прапором державності західно-українських земель.

В теперішніх обставинах є се єдиний правильний шлях до здійснення соборності.

III.

Шляхами політичної думки західно-українських земель після 15. марта 1923. р.

*На ту відповідь, яку західно-українські землі повинні були дати на питання, що стало-перед ними після 15. марта 1923. р., вони не здобулися. Зложилися на се отсі причини:

Як уже зазначено, західно-українські землі перед 15. марта 1923. р. не творили ані ідеольгічно ані органі-

заційно політичної цілості. На становищі боротьби за державну незалежність під проводом власної державної влади стояла тільки Галичина. Інші землі, ввійшовши в поважнім числі до польського сейму, проголосили програму співпраці з польською державою за ціну автономії українських земель до часу, коли можна буде здійснити ідеал української соборної державності.

Ще перед 15. марта 1923. р. до сеї програми схилялася ї части провідників найбільшої з українських партій Галичини, народної трудової партії, не вірячи в можливість визволення Галичини зпід польської окупації через рішення головних держав антанти.

В міру того, як справа вирішення про Галичину головними державами антанти затягалася, піднімалася опозиція проти „окремої галицької політики“ також зі становища соборництва, як протирадянського так і радянського, під гаслом: числити тільки на власні сили.

Взагалі-ж в цілій акції за визволення Галичини зпід польської окупації кладено головний натиск на міжнародній бік справи, а саме, що стояти на становищі державної незалежності Галичини треба тому, бо справа ще не вирішена міжнародніми чинниками, отже не вільно призначати польської державності перед міжнароднім вирішенням. За те замало присвячувано уваги питанню дальшої боротьби західно-українських земель за визволення зпід Польщі на випадок некорисного міжнароднього вирішення галицької справи.

Вкінці треба мати на увазі невдоволення Урядом Президента Української Національної Ради. Ідеольогічні, партійні, особисті моменти спричиняють, що кожде правительство з природи річи викликає невдоволення, опозицію й боротьбу проти себе, аж доки не зробить місця другому правительству, яке знов проходить той сам процес.* В нормальних відносинах державного життя сей процес, коли не набирає патольогічних форм, не тільки не є шкідливий, але навпаки є корисний, бо спричиняє постійну віднову державного життя. Інакше в обставинах, де державна територія остає під ворожою окупацією, а

державна влада знаходиться поза межами державної території. Тут єдиним зв'язком між державною територією й державною владою являється моральний авторитет даного правительства. Кожде невдоволення, підкопуючи сей моральний авторитет, підкопує саму ідею державної влади. А що державна влада являється тут символом державності, то підкопування ідеї державної влади являється підкопуванням самої ідеї державності. При тім неможливість нормального зв'язку між державною владою й державною територією зменшує можливість усувати непорозуміння. Так само нема можливості частої зміни особистого складу правительства, проти якого звертається невдоволення, бо се значило би висилати все нових діячів з краю на еміграцію.

Всі ці причини мали той наслідок, що після рішення 15. марта 1923. р. проявилося в краю невдоволення Урядом Президента Української Національної Ради. Серед цього невдоволення політична думка загубила ріжницю між конкретним Урядом Президента Української Національної Ради й ідеєю державності, яку він заступав, і звертаючися проти нього, звернулася також проти ідеї державності західно-українських земель.

Так побіч ідеї боротьби проти польської окупації під прапором державності західно-українських земель виринули отсі ідеї:

ідея примирення з Польщею за ціну національно-територіяльної автономії західно-українських земель до часу здійснення соборної української державності;

ідея боротьби проти польської окупації під соборницьким протирадянським прапором боротьби проти всіх окупантів;

ідея боротьби проти польської окупації під соборницьким радянським прапором з'єднення з Українською Соціялістичною Радянською Республікою.

Сі ідеї розглянемо в дальших розділах.

Національно-територіальна автономія західно - українських земель під Польщею.

Ще перед вирішенням державної приналежності Галичини, на першій сесії нововибраного польського сейму, українські посли Волині, Холмщини, Підляща й Полісся в своїй декларації заявили, що до часу здійснення ідеалу соборної української держави вони уявляють собі співжиття українського народу з польським у межах польської держави в формі автономії висше названих українських земель.

Після рішення Конференції Ради Амбасадорів ту саму політичну програму для всіх українських земель під Польщею проголосив 21. мая 1923. р. Народній Зізд української народної трудової партії, який мав за задачу від імені найбільшої з українських партій Галичини дати відповідь на рішення Конференції Амбасадорів і означити дальший шлях політичної акції супроти Польщі.

Зазначивши в III. резолюції ідеал соборної української державності, Народній Зізд в IV. резолюції заявив:

„В теперішніх політичних умовах Народній Зізд стойть за обєднання всіх українських земель, що знайшлися під владою Польщі, себто Східної Галичини, Лемківщини, Волині, Холмщини, Полісся й Підляща в одноцільну одиницю о повноті політичних прав української нації на своїй землі; натомісъ Народній Зізд рішуче протестує проти т. зв. воєвідської автономії*).“

Перше, що вдаряє в очі в сій резолюції, се її неясність. Тому, що на зізді була опозиція проти програми автономії, резолюція замісъ ясного поняття автономії під Польщею ставить неясне поняття „одноцільної одиниці о повноті політичних прав української нації на своїй землі“. Сі слова резолюції містять у собі подвійну неясність. По-перше „повнота політичних прав нації на своїй землі“ можлива тільки в незалежній національній

*) „Діло“, ч. 40 з 25. травня 1923. р.

державі, — отже резолюція може робити враження. нібито Народній Зізд у такій замаскованій формі поставив домагання державної незалежності західно-українських земель. По-друге, знаючи, що під тою неясною фразою криється домагання автономії під Польщею, можна вносити, що на думку Народного Зізду автономія під Польщею дасть українській нації „повноту політичних прав на своїй землі“, отже те, що являється найвисшим ідеалом кождої нації.

Однак сю неясність усувас та автентична інтерпретація, яку дав висше наведений резолюції політичний референт на Народнім Зізді Д-р Володимир Охримович в своїм рефераті і після Народного Зізду, як ново-вибраний голова партії, в своїх статтях. Ся автентична інтерпретація говорить ясно, що в резолюції Народного Комітету міститься домагання національно-територіяльної автономії західно-українських земель під Польщею.

Приглянемось сій автентичній інтерпретації:

Характеризуючи боротьбу Галичини за державну незалежність від розпаду Австро-Угорщини до рішення Конференції Амбасадорів, політичний референт Народного Зізду бачить у ній отсі основні риси: „безмежний оптимізм“, „рахунок на чужу поміч і беззастережну віру в сю поміч“, „тактику пасивної резигнації“*).

Ся характеристика так відповідає дійсності, як образ в кривім зеркалі дійсному образові.

Дискусія на тему оптимізму — безмежна. Без віри в успіх не можна братися навіть до найзвичайнішого діла, а тим більше до такого діла, як визвольна боротьба і будування власної держави. Візьмім ніч з 31. жовтня на 1. листопада 1918. р. Якої віри було треба, щоби Львів, пробудивши 1. листопада, побачив на шпилі ратуша український державний прапор! Після неуспіху легко говорити про „безмежний оптимізм“.

„Рахунок на чужу поміч!“ В сучасних відносинах немає держави, яка не рахувала би на чужу поміч. Що сталося би з Францією, якби не „рахунок на чужу поміч“!

*) „Діло“, ч. 39 з 24. травня 1923. р.

Франції рахунок удався, нам — ні. Однаке думаю, що ми поклали в нашій визвольній боротьбі не менше зусиль і жертв, ніж Франція в своїй обороні. Не бачити тих зусиль і жертв, а бачити тільки „рахунок на чужу поміч і беззастережну віру в сю поміч“ — значить, бачити дійсність у кривім зеркалі.

А вже не знати, якого кривого зеркала треба, щоб побачити „тактику пасивної резигнації“ там, де в дійсності була геройська боротьба пасивного опору й активної самооборони.

Бо що говорить дійсність?

Коли наша державна влада опинилася на вигнанню і продовжала боротьбу проти Польщі тим одиноким оружжям, яке їй остало, оружжям права, — тоді українське населення Галичини, щоб підперти ту боротьбу, давало раз-у-раз докази, що воно з ворожкою окупацією не примириться. Пасивний опір ворожій окупаційній владі на всіх полях державного життя, який особливо зазначився при списі населення і при виборах до польського сейму, переходячи в літі 1922. р. до активної самооборони ірляндського типу, — се проречисті документи сеї боротьби.

А провідник народньої трудової партії, неначе-б не бачив і не розумів усого того, говорить про „тактику пасивної резигнації“!

Може бути, що ті провідники народньої трудової партії, які проголосили автономічну концепцію, не вміючи пристосуватися до нових обставин, не бачили для себе іншого поля активності, як польський сейм, виголошування промов, вношення інтерпелляцій, інтервенції в міністерствах, словом, усе те, до чого привикли під Австрією. І коли того поля не мали, то відчували своє положення як тактику пасивної резигнації.

Але край як цілість не резигнував, тільки боровся!

Видержати весь той ворожий натиск, який край мусів видержати прим. при списі населення або при сеймових виборах, — се геройська боротьба, а не „пасива резигнація“!

В дійсності нема тактики, яка вимагала би, більшої здисциплінованості, активності і само жертуви, як тактика пасивного опору.

Коли так в думках проводу народньої трудової партії відбився весь процес боротьби за державну незалежність, — то не диво, що той провід не був здібний продовжати дотеперішньої боротьби, тільки мусів глядіти іншого шляху.

Не маючи зрозуміння для дотеперішньої боротьби і здібності продовжати її, — він пішов за готовими передвоснними взірцями.

„Мусимо домагатися певної територіальної одноцільної автономії для всіх тих українських земель під Польщею. Я знаю, що ми сього швидко не осягнемо, може взагалі не осягнемо, але се гасло буде гаслом найдальшого етапу до повного зєднання з цілістю українських земель у власній державі, а одночасно все ж таки близькою можливістю до осягнення ціллю.“

Сі слова, сказані політичним референтом Народнього Зізду 21. мая 1923. р., могли бути так само сказані прим. 20 літ перед тим на зізді якої-небудь української партії чи в Австрії, чи в Росії.

Бо вже тоді в українській політичній думці був ясно скристалізований ідеал Соборної Незалежної Української Держави. І вже тоді, коли виставлялося домагання утворення українського коронного краю (через поділ Галичини) в Австрії, чи автономії України в Росії, то тільки як етап до соборної державності.

З того, що референт Народнього Зізду говорить, що „ми сього (себто автономії західно-українських земель під Польщею) швидко не осягнемо“, — видно, що він числиться з довгим періодом принадлежності західно-українських земель до Польщі, таким довгим, що здіслення соборної державності відсувається в сферу далекого ідеалу. Се також свідчить про поворот до передвосній політичної думки.

Після Народнього Зізду виступив д-р Володимир Охримович, уже як голова партії, з окремою статтею в обороні автономічної програми*).

На самім початку він стверджує:

„Народній Зізд і Народний Комітет, як начальні органи Української Народної Трудової Партії, ухвалили піднести постулат і гасло одноцільної, повної національно-територіяльної автономії для всіх українських земель, які знаходяться під Польщею.“

Після сеї інтерпретації голови партії не може бути ніякого сумніву, що Народній Зізд під „повнотою політичних прав української нації на своїй землі“ розумів автономію західно-українських земель під Польщею.

Що голова народної трудової партії думає передвоєнними політичними категоріями, свідчить те, що він обороняє свою концепцію між ін. отсім аргументом:

„А зрештою національно-територіальна автономія (тай то неповна) була колись гаслом і постулатом през. Ю. Романчука і през. д-р Є. Петрушевича.“

Була колись, себто в Австрії перед світовою війною!

При сій нагоді треба вказати ще на одну неясність. Голова народної трудової партії протиставить „неповній автономії“ передвоєнного часу „одноцілу повну автономію“ в резолюції Народнього Зізду. Що значить „повна“ і що значить „неповна“ автономія? Дословно беручи, „повна автономія,“ себто повне право управлятися тільки власними законами, можлива тільки в незалежній державі. Тому в західно-європейській і американській політичній термінології під автономією часто розуміється державна незалежність. Однак автономія в такім розумінні, в якім се слово вживается в середній і східній Європі (автономія коронних країв в Австрії, автономія Хорватії і Словакії в Угорщині, автономія Фінляндії в Росії і т. д.), означає

*) „За автономію (Моя відповідь).“ — „Діло“, ч. 71 з 1. липня 1923. р.

все тільки невну суму прав в області законодавства її адміністрації, яка прислужує провінції держави. Автономія в сім розумінню все є неповна, при тім ступні сеї неповності бувають різні. Тому фраза про „одноцілу повну автономію“ є фразою без змісту.

Обороняючи концепцію автономії від закиду, що вона є відреченням державності, голова народної трудової партії пише:

„Однаке рівночасно з національно-територіальною автономією ми ухвалили її опублікували резолюції й снуунціяції, які виключають таку інтерпретацію, бо ми заявили ясно й недвозначно, що близшу ціль уважаємо дорогою досягнення остаточної мети, до якої змагаємо і якої піколи не зречемося.“

Знов яркий доказ думання передвоєнними політичними категоріями!

Вже давно перед світовою війною не було ані одного поневоленого народу, який не заявляв би, що його „остаточна мета“ — державна незалежність. Вже в передвоєнних, а тим більше в теперішніх відносинах такого поневоленого народу, який заявляв би свою згоду на вічну приналежність до чужої держави, не можна собі уявити.

Не про се йде, чи народня трудова партія „зреклася остаточної мети“. Сього їй ніхто не закидав. — і коли-б вона се зробила, то всяка дискусія з нею була би покінчена, як з партією ренегатів!

А йде про се, чи єдиною ціллю боротьби західно-українських земель проти Польщі повинно бути визволення з під Польщею, — чи визволення вважається далеким ідеалом, натомісъ у першу чергу ставиться програму боротьби за автономію.

Обороняючи свою концепцію проти закиду угодо-вости, голова народної трудової партії пише:

„Національно-територіальна автономія, — се не угодове, але босве гасло, боєвий постулат, бо лише боротьбою можемо його здобути.“

Але-ж діло не в тім, чи національно-територіальну автономію здобудеться угодою, чи боротьбою! Ніхто не хоче боротьби для боротьби, боротьба є тільки засобом для отримання цілі. І коли-б можна було державну незалежність отримати угодою, — хто хотів би боротьби?

Угодовість автономічного гасла не залежить від того, яким способом воно буде здійснене: чи негайною угодою, чи угодою після коротшої або довшої боротьби.

Угодовість цього гасла лежить в тім, що воно означає миримирення з польською державністю за ціну національно-територіальної автономії в межах Польщі.

Вкінці на особливу увагу в статті голови народньої трудової партії заслугує отсєй уступ:

„Сей клич і сей постулат національно-територіальної автономії потрібний нам також як дороговказ до нашої найвищої національної мети, щоб ми, прямуючи до неї, не заблудили, так як блудили наші провідники, що блукаючи між Денікіном і большевиками, між Камінцем Под. і Варшавою, між Парижем і Москвою, — не тільки найвищої, але й найближчої мети не отримали, аж доблудилися вкінці до ухвали Ради Амбасадорів з 14. березня 1923.“

Виходить з цих слів, що гасло державної незалежності як „дороговказ до нашої найвищої національної мети“ не вистачає, — бо воно не охороняє нас перед „блуканням“. „Блуканням“ уважає голова народньої трудової партії глядання помочи в різних міжнародних чинників, — неначе не розуміючи, що хто змагає до державної незалежності, той може й повинен глядіти союзників і помочи скрізь, де тільки надіться знайти.

Дороговказ, який рекомендує голова народньої трудової партії, правда, далеко простіший. Він веде тільки до Варшави, бо автономія західно-українських земель під Польщею в його концепції — це внутрішня справа Польщі.

Тільки чому гасло автономії під Польщею має бути „дороговказом до нашої найвищої національної мети“? Чи се мало би значити, що на думку голови народньої трудової партії шлях до української держави веде тільки через автономію під Польщею? Лячно підсувати українському політикови — після досвіду Петлюри — таку польнофільську містику. Але й важко розуміти інакше ті слова!

Збираючи разом усе висше сказане, треба ствердити ось-що:

До 15. марта 1923. р. сдиною ціллю боротьби Галичини проти Польщі було відзискання втраченої державної незалежності.

Народній Зізд української народної трудової партії, виставляючи домагання автономії західно-українських земель під Польщею як етап до соборної державності, відступив від сеї одної цілі і замість неї поклав собі дві цілі: близьку, автономію західно-українських земель під Польщею, і далішу, соборну державність.

Сим Народній Зізд повернув до української політичної думки передвоєнного часу, коли ми, — так само, як і інші народи Австро-Угорщини й Росії, — мали близьку ціль: автономію українських земель під Австрією й Росією, і далішу ціль: Соборну Незалежну Українську Державу.

В практиці се означало тоді й означає тепер відсутнія здійснення власної державності в сферу далекого ідеалу і примирення з чужою державністю.

Українська політична думка 19. і початку 20. століття була плодом українського національного відродження, яке наступило після такого важкого занепаду, що — здавалося — український нарід перестав належати до живих народів. В процесі національного відродження після такого занепаду дійти до ідеалу соборної державності було великим поступом, який значно випереджував реальні можливості. Обі держави, між які був поділений український нарід, були давні, сконсолідовани, могутні держави, яких існуванню — здавалося — ніщо не

загрожує. Тому не дивно, що здійснення ідеалу соборної державності відсувають в ту далеку будучість, коли або якось міжнародня катастрофа або здійснення загально-людської справедливості принесе нам те здійснення, а поки-що ставлено домагання, яке нас наблизило би до власної державності, домагання автономії українських земель в державах, до яких вони належать.

Здійснення цього домагання не було безвиглядне.

Австрія була державою, зложену з автономних провінцій. Йшло тільки про те, щоб перевести новий поділ на автономні провінції, опертий на національно-територіальній основі. Тому домагання територіально-національної автономії в Австрії ставили ми як домагання поділу Галичини.

В Росії числено на те, що з конституцією прийде й децентралізація, яка що-до українських земель може принести національно-територіальну автономію України, або, в гіршім випадку, поділ української території на кілька автономних одиниць. Все те, зі становища історичного розвитку, було поступом і наближало нас до ідеалу соборної державності.

Такий був стан перед війною.

А тепер?

Тепер ми знаходимося в стадії будування української держави. Короткий час українські землі були вже зединені в соборну незалежну державу. На сій висоті ми не змогли вдергатися. Часть українських земель була примушена стати складовою державою радянської федерації і в сих формах переходити далі процес будови української державності, інші частини, з яких найважнішою є власне західно-українські землі, поневолені Польщею, попали під владу чужих держав. Словом, ми знаходимося далі в процесі будування української держави, і сей процес ще далеко не закінчений.

Такий сам процес, процес будови нового на руїнах старого, переходить ціла Східна Європа. Ані радянська федерація, ані польська держава, ані менші нові державні організми на Сході Європи, не

являються завершеними, сконсолідованими, тривкими державними будівлями. Чим більші будуть в далішім процесі наші зусилля до збудування соборної незалежної української держави, тим корисніший буде для нас кінцевий вислід цілого процесу.

З окрема польська окупація західно-українських земель являється з історичного становища тільки епізодом. Вірити, що після історичного досвіду з Австро-Угорчиною й Росією вдергиться теперішня польська держава, — в се навіть самі Поляки не вірять. Тому їх політика на не-польських землях іде під гаслом: використати теперішнє положення! Що можна скользонізувати, що можна награбити, що можна знищити, словом, як найбільше збогатитися коштом не-польських земель, — бо не знати, що буде завтра.

Словом, Польща зовсім не є могучою, сконсолідованою державою, яка своєю сконсолідованистю й могутністю примушувала би нас відсунути здійснення соборної державності в сферу далекого ідеалу і подумати про те, як на час цілих поколінь устроїти своє національне життя в рамках польської державності.

Польща в теперішнім своїм складі є сезонова держава, утворена бажанням Франції ослабити Німеччину, розпадом царської Росії і слабістю України, Білорусі й Литви. Сі сезонові причини польської велико-державності не вічні і не вічна теперішня велико-державність Польщі.

Задача західно-українських земель не скріпляти велико-державність Польщі концепціями про устроєння свого національного життя в рамках польської державності, тільки всіми силами змагати до того, щоб ся сезонова велико-державність Польщі як найшвидше перейшла до мінувшості.

При тім, коли приняти, що велико-державність Польщі справді укріпиться, — концепція національно-територіяльної автономії українських земель під Польщею є нереальна, бо не має ніяких виглядів на здійснення. Сам оборонець сеї концепції мусить признати, що вона не

швидко здійсниться, а може й ніколи, — чим посередно признає, що ставить сю концепцію, числячися з довготривалістю польської великороджавності.

Польща, се не держава Габсбургів, сеї космополітичної династії, яка носила на своїх головах корони окремих держав більшої половини Європи і готова була для корони входити в безпосереднє відношення до кожного народу, — про що в найновійших часах свідчить хоч-би австроугорський дуалізм, обіцянка Франца Йосифа I. коронуватися короною св. Вячеслава, останній маніфест останнього монарха з сеї династії, Карла, вкінці готові габсбургські кандидатури на престоли України й Польщі.

Польща, се держава польського народу, який з власного досвіду знає, що кожда, навіть найбільш обмежена автономія не-польської території, се початок її відділення від Польщі, або, в найкориснішім для Польщі випадку, початок шляху до осягнення державної рівнорядності, союза двох рівнорядних державних організмів. А польський народ не тільки не вилічився з своєї історичної великороджавної недуги, а навпаки, переживає її нову стадію, в якій ся недуга обхопила всі верстви, всі політичні напрями цілої польської нації. Польський народ хоче панувати на українських землях, а щоби вдержати панування, він знає, що треба український народ сих земель винищувати й винищувати, а не давати йому змогу консолідуватися й підніматися на щораз вищі щаблі розвитку.

Теоретично можна допустити випадок, що Польща могла би знайтися в такім положенню, що була би примушена згодитися на автономію українських земель в рамках польської держави. Однаке се вважала би вона меншим розгромом, ніж повне відірвання сих земель тільки тому, що мала би ліпши вигляди відзискати панування над сими землями. Автономія українських земель в такім випадку була би приводом постійних конфліктів, в яких або вони відділилися би від Польщі, або втратили би свою автономію.

Польський народ в своїй теперішній манії велико-державності може тільки постійно змагати до стертя українського сліду з українських земель.

Сього аргументу, що Польща на автономію західно-українських земель не згодиться та що автономія була би висшим щаблем для сконсолідування сих земель і в дальшім розвитку відривання їх від Польщі, — люблять хапатися автономісти народної трудової партії на доказ, що їх концепція не є угодова, тільки боєва, бо на автономію Польща не згодиться без бою, та що автономія стоїть на лінії змагань до державності, отже не є шкідлива зі становища сих змагань.

Та сей аргумент автономістів тратить усю свою вартість, коли ми зважимо, що значить автономістична концепція для Польщі, для укріплення її великороджавності.

Для укріплення почуття великороджавності в самій Польщі має незвичайну вагу той процес політичної думки українського народу, який свідчить, що український народ перестає вважати польську окупацію епізодом, числиться з її довготрівалістю, покидає думку про боротьбу за визволення зпід неї і доходить до концепції устроєння свого національного життя в рамках польської держави, — словом, примиряється з польською державністю, відсугаючи здійснення власної державності в сферу далекого ідеалу.

Концепція автономії західно-українських земель під Польщею є для Польщі пророчистим свідоцтвом, що чотиролітня польська окупація так приборкала українського духа, що він уже не думає про розбиття, тільки про полікшення кайданів польської державності.

Далі для укріплення польської великороджавності важне не тільки внутрішнє самопочуття Польщі, але також міжнародня оцінка положення польської держави.

Доки західно-українські землі (територія понад 130,000 квадратових кільометрів з 8 міліонами українського населення, отже і простором і числом населення більша, ніж цілий ряд європейських держав!) мають тільки одну ціль: відрватися від Польщі, — доти ніхто

в світі не може вважати польської держави постійним, сконсолідованим державним організмом, а тільки сезоновою державою, яка швидше чи пізніше розлетиться. І доти справа визволення західно-українських земель являється міжнародною справою, яка при кождій нагоді може виринути на черговий порядок міжнародної політики.

Коли ж західно-українські землі боротьбу за відірвання від Польщі перемінюють на боротьбу за автономію під Польщею, то для міжнародного світа є се доказ, що вони примиряються з польською державністю, що польська державність кріпшає. А міжнародний світ числиТЬся перше всего з фактами. Справа відірвання західно-українських земель від Польщі є міжнародною справою. Але справа автономії західно-українських земель під Польщею є внутрішньою справою Польщі.

Коли Польща так вспіла приборкати 8 мільйонів Українців, то се значить, що вона сильна, а у внутрішні справи сильної держави міжнародній світ не вміщується.

При оцінці значіння автономічної концепції для Польщі на міжнароднім полі треба також мати на увазі, що Польща покищо осяяна авреолею переможця над радянською федерацією, отже й над Українською Соціалістичною Радянською Республікою.

Навіть полишаючи питання, наскільки в інтересі Московщини, яка має перевагу в радянській федерації, лежить визволення західно-українських земель з під Польщі, яке означало би величезний поступ на шляху до соборної української державності, — радянська федерація, а через неї й українська Соціалістична Радянська Республіка, звязана рижським договором, який забороняє їй вмішуватися у внутрішні справи Польщі. А радянська федерація потребує мира і в кождім разі не може й не хоче стягнути на себе закиду руйника мира.

Таким чином існуюча українська держава і з огляду на внутрішній стан української державності і з огляду на приналежність до радянської федерації і з огляду

на міжнародні відносини не може мати ініціативи в визволенню західно-українських земель з під Польщі.

Коли вони самі понехають боротьбу за визволення з під польської окупації і проголошенням автономічної концепції дадуть доказ, що миряться з польською державністю, то нема нікого, хто хотів би і міг би з цього „внутрішнього питання Польщі“ зробити знов питання міжнародної політики.

Таку вартість для Польщі, для внутрішнього і міжнародного скріплення її великородзинності, має автономічна концепція.

Коли-б навіть прияти, що польська великородзинність справді укріпиться і ми мусимо числитися з тим, що на довгі часи будемо приковані до воза польської державності, — то й в такім випадку до проголошення автономічної концепції в теперішній стадії нашої боротьби проти Польщі не було причини. Бо політична концепція повинна принести користь, а не шкоду. Тимчасом проголошення автономічної концепції принесло шкоду: ослаблення нашого протипольського фронту і скріплення польської великородзинності, — а не принесло ніякої користі.

Мадяри після утрати державної незалежності в 1848. р. двацять літ видержали на становищі непримиримості проти Габсбургів, аж доки ся іх непримиримість не заставила Габсбургів згодитися на державну окремішність Угорщини в формі австро-угорського дуалізму.

Поляки при конституційній перебудові Австрії 1860-их рр. десять літ боролися за відокремлення Галичини і аж тоді помирилися з істнующим державним ладом, коли рядом фактичних здобутків осягнули в іншій формі те, доки змагали через правне відокремлення.

Тодішні союзники Поляків, Чехи, уже після польської зради спільному пррапору і примирення з Габсбургами ще довгі роки видержали на становищі непримиримості, аж доки не зросли настільки в силу, що зміною становища могли здобувати дальші користі.

При тім усім і Мадяри і Поляки і Чехи мали діло зі старою сконсолідованиою могучою державою в сконсолідованих міжнародніх відносинах.

А автономісти народньої трудової партії скапітулювали перед польською державністю після чотиролітньої польської окупації, під враженням рішення Конференції Амбасадорів, яке в нічім не зміняло дотеперішнього фактичного стану, серед міжнародних відносин, в яких свідомість сезоновости теперішньої польської держави налягає на саму Польщу і в яких відбувається очевидний процес творення української державності.

Навіть якби боротьба за визволення з під польської окупації була справді безвиглядна, то не треба було подаватися під ударом рішення Конференції Амбасадорів, тільки треба було переждати тріумфальний настрій ворога-переможця, робити йому дальші труднощі, аж доки він не зробить предложення, на якого основі проголошення автономічної концепції — попри капітуляцію в боротьбі за визволення з під польської окупації — принесло би користь позитивного здобутку для устроєння національного життя під Польщею.

Угода на платформі автономічної концепції побіч негативної мала би й позитивну сторону (вкажу знов на угоду Мадярів, Поляків, Чехів з Габсбургами). Однаке автономічна концепція як нездійсниме „боєве гасло“ має тільки негативну сторону. Означає вона повну капітуляцію з боротьби за визволення з під польської окупації — під ударом рішення Конференції Амбасадорів.

Чи диво, що після такої капітуляції ворог-переможець наносить західно-українським землям що-раз нові, що-раз болючіші удари?! Було би дивно, якби було інакше!

Зрікаючися боротьби за визволення західно-українських земель з під Польщі, творці автономічної концепції з природи річи мусять поборювати також гасло, під яким ся боротьба єдино може бути ведена, гасло державності західно-українських земель, і так само мусять бути противні утворенню організації, яка повинна вести сю

боротьбу, себто утворенню державного центра західно-українських земель.

Зі становища боротьби за визволення західно-українських земель зпід Польщі є се дійсно тактика резигнації, резигнації з усого того, що ми в дотеперішній боротьбі зробили.

Сю свою тактику резигнації стараються творці автономічної концепції прикрити пропагорою соборності та. Треба, мовляв, боротися за соборну українську державність, утворити соборний політичний центр, який вів би боротьбу з усіми окупантами українських земель.

Про ідею боротьби за соборну українську державність проти всіх окупантів буде мова далі.

Тут вистане зазначити, що наскільки се гасло висувають творці автономічної концепції, являється воно тільки святочною декорацією буденного примирення з польською державністю.

V.

Протирадянське соборництво.

Протирадянське соборництво зродилося на галицькім ґрунті як реакція проти окремої галицької політики Уряду Президента Української Національної Ради.

Ведене горячим почуттям соборної української державності, воно неправильно оцінює ідею державності західно-українських земель, бачучи в ній відступлення від ідеї соборної української державності, коли в дійсності вона є ідеєю оборони західно-українських земель перед Польщею в імя соборної української державності.

Те саме горяче почуття соборної української державності заставляє ставитися до Української Соціалістичної Радянської Республіки як до форми московської окупациї України, не доцінюючи того процесу, в якім в рамках Української Соціалістичної Радянської Республіки твориться українська державність, і його значіння для будови соборної української державності.

Програма протирадянського соборництва в коротких словах така: одноцільна боротьба з усіми окупантами українських земель, під гаслом Соборної Незалежної Української Держави, під проводом одноцільного соборного політичного центра.

Протирадянське соборництво має на галицькім ґрунті два ідеольгічні центри: групу „Заграви“ і радикальну партію.

Група „Заграви“, зłożена з молодшого покоління, яке брало активну участь у будові й обороні української держави, ідеольгічно глядає ще свого шляху. Відзначається поки-що тільки горячим почуттям соборної української державності і боєвим настроєм супроти всіх, кого вважає перешкодою на шляху до здійснення свого ідеалу.

Радикальна партія підлягає впливам працької групи українських соціялістів-революціонерів під проводом Микити Шаповала, який дав цінний причинок до ідеольгії сеї групи в статті п. Н. „До програми українського визволення“ в „Новій Україні“ (за вересень і жовтень 1923).

В ідеольгії політичної акції автор ставить формулу, „релятивної програми максимум для кожного моменту“ і виповнює сю формулу ось-яким змістом:

„Щоб закінчiti розгляд політичної частини української програми, ми мусимо сказати кілька слів про „автономію“, „федерацію“, „конфедерацію“. Окупанти нам нічого не „дадуть“. Їхня мета — перетворити український народ у погній для свого народу. Таким чином боротись за автономію ми можемо тільки, як за засіб для дальшої боротьби. Автономія не може бути нашим ідеалом ані програмою, хиба лише ліпшим засобом для організації сил. Коли нам „дадуть“ (без боротьби не дадуть!) автономію, ми від неї не відмовимося. Ми за неї будемо навіть боротись, але не в ім'я неї, а в ім'я приближення до самостійності. Автономія Великої України, автономія західно-українських земель прийде тільки шляхом тяжкої боротьби, якої може-б стало і для здобуття самостійності. В усякому разі на

своїому визвольному шляху український народ мусить стати до боротьби за автономію, ю коли він її виборе, то се вже буде показчиком наших сил, для яких самостійність уже не буде утопією*).“

Як бачимо, ся автономістична концепція Шаповала ріжниться від автономістичної концепції Охримовича тільки тим, що коли Охримович має на увазі тільки західно-українські землі, Шаповал творить свою концепцію для всіх українських земель.

Негативне відношення до Української Соціалістичної Радянської Республіки, як до форми московської окупації України, спричиняє, що Шаповал також для Великої України ставить боротьбу за автономію як „релятивну програму максимум“ для теперішнього моменту, — коли об'єктивна оцінка відносин повинна-б його довести до того, щоб для Великої України, з його становища, поставити як „релятивну програму максимум“ поширювання державних управлень Української Соціалістичної Радянської Республіки в радянській федерації і виповнювання її державної форми українським змістом.

Для західно-українських земель протирадянське соборництво Шапovala дає — повторюємо — ту саму автономістичну концепцію, яку знаходимо в резолюції Народного Зізду.

Протирадянське соборництво, ставлячи програму одноцільної боротьби з усіми окупантами українських земель під проводом одноцільного соборного політичного центра, не бере під увагу окремого положення окремих частий України**), що вимагає окремих шляхів до спільноти ціли.

Ставлячися до Української Соціалістичної Радянської Республіки як до форми московської окупації, з якою треба так само боротися як з польською окупациєю, — західно-українські землі незвичайно утруднюють собі боротьбу за визволення з під Польщі.

*) Аналітичні думки автор висловлює про федерацію, як про дальший етап на шляху до самостійності.

**) Віймок робиться тільки для Чеськословачкої Республіки, якої не вважається окупантом Закарпатської України.

В міру того, як Українська Соціалістична Радянська Республіка ставатиме українською державою навіть в своїх теперішніх скромних рамках несувореної держави в радянській федерації, сам факт існування української держави по той бік рижської границі матиме для визвольної боротьби західно-українських земель що-раз більше значення, ніж говорячи вже про поміч, моральну і фактичну, яку вони від неї можуть мати.

Так само тільки шкоду спровокування визволення західно-українських земель може принести, коли вони ставитимуться до радянської федерації як до ворога.

На міжнароднім полі можуть прийти події, де радянська федерація, особливо під впливом української політики Української Соціалістичної Радянської Республіки, може принести користь спровокування визволення західно-українських земель.

Протирадянське соборництво всі ті можливості виключає.

Домаганням одноцільного соборного політичного центра протирадянське соборництво зближається до автономістів народної трудової партії.

Поминувши навіть питання доцільності, а саме, що окрема боротьба проти польської окупації вимагає окремого провідного центра, — треба ствердити, що одноцільний соборний політичний центр, себто організація, в якій були би заступлені всі політичні групи всіх українських земель, з огляду на велике число взаємно поборюючих себе груп, являється в теперішніх умовах утопією.

Вкінці треба зазначити, що протирадянське соборництво кладучи головну вагу на боротьбу проти Української Соціалістичної Радянської Республіки як форми московської окупації України, з природи речі не могло би ставити такого натиску на боротьбу проти польської окупації, який лежить в інтересі визволення західно-українських земель.

Позитивною рисою протирадянського соборництва є його непримиримість проти Польщі як противника окупанта і програма боротьби за визволення західно-українських земель з під Польщею.

Радянське соборництво.

Під радянським соборництвом розуміємо гасло боротьби проти польської окупації за зединення з Українською Соціалістичною Радянською Республікою.

Протирадянське соборництво — одна крайність; радянське соборництво — друга крайність.

Протирадянське соборництво не бере на увагу розвитку української державності в рамках Української Соціалістичної Радянської Республіки і ставиться до неї абсолютно негативно як до форми московської окупації України.

Радянське соборництво замикає очі на те, що Українська Соціалістична Радянська Республіка, се тільки етап на шляху до української державності, і ставиться до неї абсолютно позитивно. як до викінченої форми української державності.

Протирадянське соборництво замикає очі на користі, які може принести визволенню західно-українських земель Українська Соціалістична Радянська Республіка і ціла радянська федерація, і не бачить шкоди, яка може вирости для визволення західно-українських земель, коли вони вважатимуть Українську Соціалістичну Радянську Республіку формою московської окупації і ставитимуться до радянської федерації як до ворога.

Радянське соборництво не бачить шкоди, яка може вирости для визволення західно-українських земель, коли вони в теперішній стадії будови української державності звязали би свою долю з долею Української Соціалістичної Радянської Республіки і цілої радянської федерації, і замикає очі на користі, які може принести визволенню західно-українських земель їх окреме становище, становище державності західно-українських земель.

Не можемо знати, в яких обставинах наступить визволення західно-українських земель.

Може воно прийти в таких обставинах, де зединення з територією, яка творить тепер Українську Соціалістичну Радянську Республіку, буде єдиним бажанням і єдиною

програмою цілої української нації. Але може прийти і в таких обставинах, де з огляду на тодішній стан української державності на території, яка творить тепер Українську Соціалістичну Радянську Республіку, власне в інтересі української державності лежатиме, щоб західно-українські землі утворили окрему державу.

Може воно прийти в таких обставинах, де з'єдненню не будуть стояти на перешкоді ті міжнародні чинники, які співрішатимуть про визволення західно-українських земель з під Польщі і їх будучість. Але може прийти і в таких обставинах, де інтереси міжнародних чинників не будуть противитися утворенню окремої держави з західно-українських земель, однаке де ті самі інтереси противитимуться з'єдненню і пересуненню границі радянської системи далі на захід*).

Під прапором радянського соборництва стоїть не тільки комуністична партія західної України і споріднені їй групи, але також групи, які є далекі від комунізму і стоять під сим прапором тільки з бажання як найшвидше здійснити соборність при якій-небудь формі державности.

Як оборонці гетьманського періоду стоять на тім, що всі групи українського громадянства повинні були підперти гетьмана, бо се лежало в інтересі української державности, — так не-комуністичні групи, які стоять під прапором радянського соборництва, заступають думку, що в інтересі української державности лежить підперти теперішню її форму, Українську Соціалістичну Радянську Республіку. Гасло: „Нехай і гетьманська, коли-б тільки українська держава“ — застулене тут гаслом: „Нехай і радянська, коли-б тільки українська держава.“

*) Таке міжнародне положення було в р. 1920, коли головні держави антанти предложили радянській владі міжнародну мирову конференцію в Льондоні і заключили з Польщею договір в Спа, яким Польща зобовязалася приняти рішення головних держав антанти в справі Галичини. Коли-б Совітська Росія і Радянська Україна були вдоволилися тодішніми побідами над Польщею і приняли те предложение, головні держави антанти проти їх волі не віддали би Галичини Польщі. Однаке вони не віддали би Галичини також Радянській Україні. З сеї гри інтересів могла повстати окрема галицька держава.

Зі становища інтересів комуністичної партії лежить очевидно як найбільше позискування однодумців і прихильників у цілім світі, отже й на західно-українських землях.

Та наскільки комуністична партія України хоче і може вести не партійну, тільки українську державну політику, вона повинна розуміти, що в інтересі української державності лежить з одного боку дати західно-українським землям усю поміч, яку може їм дати теперішня українська держава, та з другого боку не наражувати їх на те, щоб Польща могла мати перед міжнародним світом оправдання, що вона винищує не український народ, а большевізм.

Зі становища доцільності, доки західно-українські землі знаходяться під Польщею, боротьба проти польської окупації вимагає окремого провідного центра, — незалежно від того, чи ціллю боротьби є зединення чи окрема західно-українська держава.

Щоби в тій боротьбі використати всі можливості й уникнути можливих небезпек, треба стояти на становищі державності західно-українських земель і ставитися до Української Соціалістичної Радянської Республіки і радянської федерації як держава до держави.

Питання зединення чи державності західно-українських земель, се питання доцільності, яке ми самі в кождий момент можемо вирішити і перерішти.

Теперішній момент вимагає, щоб західно-українські землі вели боротьбу за визволення з під польської окупациї під прaporом власної державності.

VII.

Політична думка західно-українських земель після 15. марта 1923. р. і Уряд Президента Української Національної Ради.

Парламентарний Уряд Західно-Української Народної Республіки, Державний Секретаріят, спирається на більшість Української Національної Ради, зложену з народної трудової і радикальної партії.

Перед переходом армії Західно-Української Народної Республіки за Збруч Виділ Української Національної Ради і Державний Секретаріят перенесли повноту державної влади на Президента Української Національної Ради як уповноваженого Диктатора.

Така правна основа Уряду Президента Української Національної Ради.

Рівночасно з утворенням Уряду в Відні утворилася в краю Міжпартійна Рада, в якій головну ролю мали ті самі дві партії, які творили більшість в Українській Національній Раді.

З огляду на трудність скликування Української Національної Ради звязок між Урядом і красм вдержувався через Міжпартійну Раду.

В січні 1923 звязок між Урядом і Міжпартійною Радою урвався. Президент Української Національної Ради заявив, що з огляду на політичне становище голови Міжпартійної Ради д-ра Володимира Бачинського, який поборює Уряд і його політичну лінію, не може оставати в зносинах з Міжпартійною Радою до часу, доки головою Ради оставатиме д-р Володимир Бачинський. В сім конфлікті Народній Комітет став по стороні д-ра Володимира Бачинського. Так перервався звязок між Урядом і Міжпартійною Радою*).

На передодні рішення з 14. марта 1923. р. появився в „Громадськім Голосі“, органі радикальної партії, ряд статей, в яких партія скидала з себе відповідальність не тільки за політику Уряду Президента Української Національної Ради, але також за політику Державного Секретаріату, який, як сказано, спирається на більшість Української Національної Ради, зложену з народньої трудової і радикальної партії.

Після рішення з 15. марта 1923. р. за радикальною партією пішла народня трудова партія, яка на Народнім

*) Сей стан справи представлений на основі статті п. п. „Викрути й неправдиві твердження Голови Народного Комітету“, поміщеної в „Українському Пропорі“, ч. 47 з 8. грудня 1923.

Зізді в рефераті д-ра Івана Куроця п. н. „Політичний огляд і звіт з діяльності“ заявила:

„Вкінці реферат зясовує відносини між нашою партією і урядом д-ра Петрушевича, між краєм і еміграцією, та визначус, що хоч трудова партія постійно творила цевну її непохитну основу уряду без огляду на його періпетії, то однаке не може поділитися співвідповідальністю за повний неуспіх Уряду, бо наша партія не мала виливу ані на політичні концепції Уряду, ані на його склад, ані на дипломатичні заходи. Однаке ми зробили все можливе, щоби з самовідреченням, не оглядаючися на жертви, дати йому попертя і підпертя*).“

Коли-б акція Уряду Президента Української Національної Ради була принесла успіх, обі партії були би очевидно приписали собі всю заслугу успіху. Супроти неуспіху обі вони втікли від відповідальності.

В дальшій еволюції народньої трудової партії се негативне становище супроти конкретного Уряду Президента Української Національної Ради перемінилося в негацію ідеї державності, яку заступав Уряд.

Висловом цього являється резолюція Народнього Комітету з 30. червня 1923. р., яка звучить:

„Народній Комітет стверджує, що дотеперішній Галицький Уряд перестав існувати з днем 15. марта 1923. р.**“

День 15. марта 1923. р. с днем рішення Конференції Амбасадорів про піддання західно-українських земель під державну сувереність Польщі, днем скасування державності західно-українських земель Конференцією Амбасадорів.

Стверджуючи, що з днем рішення Конференції Амбасадорів про піддання Галичини й інших західно-українських земель під державну сувереність Польщі перестав існувати Галицький Уряд, Народній Комітет з україн-

*) „Діло“, ч. 40 з 25. травня 1923.

**) „Визване інтервю. Розмова з п. Головою Нар. Комітету яром Вол. Охримовичем.“ — „Діло“, ч. 183 з 17. падолиста 1923.

ського становища признав Конференції Амбасадорів право скасувати державність західно-українських земель і Уряд, який був символом сеї державності, отже право рішати про те, про що з українського становища може правно рішати тільки український нарід.

Безпосередно після рішення з 15. марта 1923. р. Колегія Уповноважених Президента Української Національної Ради подалася до димісії, яку Президент приняв, заряджуючи рівночасно ліквідацію урядових установ. Значить, конкретний Уряд Президента Української Національної Ради закінчив свою діяльність.

Осталася тільки влада Президента Української Національної Ради, витворена висше визначенім розвитком державного права Західно-Української Народної Республики, як вислів ідеї державності, — влада, яку як утворила, так може змінити тільки воля українського народу.

З огляду на те, що державне право Західно-Української Народної Республики відносилося тільки до Галичини, коли на основі рішення з 15. марта 1923. р. в однакових умовах знайшлися побіч Галичини також Волинь, Холмщина, Підляшшя й Полісся, — питання про ідею державності сих земель і організацію їх державної влади стало очевидно відкритим.

Однаке одно певне: Доки сього питання не вирішено, в інтересі української державності на сих землях і їх визвольної боротьби лежало доручити дотеперішній владі Президента Української Національної Ради вести ті справи доти, доки на її місце воля українського народу західно-українських земель не поставить нової форми влади.

Та замість творчої праці над поставленням нового почалася акція руйнування істинного.

Ся акція перенеслася й на українську еміграцію в Злучених Державах Америки й Канаді, куди звернулися управи народної трудової і радикальної партії, щоби спинити матеріальну допомогу, яку мав звідти Президент Української Національної Ради.

Спинення сеї матеріяльної допомоги означало з одного боку унеможливлення політичної акції Президента Української Національної Ради на міжнароднім полі в обороні західно-українських земель, з другого боку відірання засобів удержання політичній еміграції, яка до того часу служила в урядових установах і якій після ліквідації урядових установ польська влада замкнула поворот до рідного краю.

Та не тільки сей матеріяльний удар нанесено політичній еміграції. Проти неї звернувся також удар моральний. Сконструовано противенство між „краєм“ і „еміграцією“, відмовляючи еміграції права забирати голос в національних справах, отже права, яке є основним правом члена нації. Очевидно, не йде про те, щоб поглядів окремих діячів чи груп, які знаходяться на еміграції, не критикувати. Ті погляди, — залежно від становища, з якого оцінюється їх, — можуть бути признані правильними або неправильними. Але йде про те, щоб до поглядів усіх членів чи груп нації прикладати однакову міру, міру політичної оцінки, а не міру територіяльного перебування в границях чи поза границями польської держави. Йде про те, щоб не стояти на становищі, що в справах західно-українських земель має право забирати голос і співрішати тільки той Українець, який живе в границях польської держави, а хто живе поза границями польської держави, той як „емігрант“ такого права не має.

Сей погляд знайшов найяркіший вислів у промові голови Народного Комітету, д-ра Володимира Охримовича, на засіданні Народного Комітету з 8. грудня 1923. р., на якім він зголосив свою димісію. В сій промові він назвав боротьбу проти автономістичної концепції Народного Комітету боротьбою „еміграційних чинників і їх краєвих заступників проти Управи народної трудової партії“*). Отже не боротьба двох повноправних напрямів української політичної думки, тільки з одного боку „край“, репрезентований управою народної трудової

*) „Діло“, ч. 204 з 19. грудня 1923.

партії, а з другого боку „еміграційні чинники і їх краєві заступники“!

Поділ на „край“ і „еміграцію“ відповідає інтересам польської окупації, яка все голосила, що українське населення західно-українських земель хоче належати під Польщу, а боротьбу проти Польщі веде тільки „еміграційний Уряд Петрушевича і його агенти“. Однаке з українського становища такий поділ недопустимий. Бо політична еміграція стала „еміграцією“ не наслідком конфлікту з власною національною державною владою, тільки зробила її „еміграцією“ чужа, ворожа влада. Нехай сьогодня ся влада зникне з української землі, — і разом з нею зникне поділ на „край“ і „еміграцію“. З українського становища, чи хто живе в границях польської держави чи поза ними, є повноправним членом української нації, який має однакове право мати свою думку про національні справи й одинаковий обовязок працювати для рідного краю.

* * *

Після рішення Конференції Амбасадорів з 15. січня 1923. р. піднесеного проти політики Уряду Президента Української Національної Ради цілий ряд закидів. Наскільки сі закиди мають загально-політичний характер, заслугують вони на докладніший розгляд.

В області внутрішньої політики головним закидом являється диктаторський спосіб правління.

Не входячи в подробиці, треба мати на увазі, що причиною надання диктаторських уповноважень Президентові Української Національної Ради була в значній мірі втеча від відповідальності, яку проявили інші державні чинники в трагічний момент утрати території Західно-Української Народної Республіки.

В кождім разі диктатура була правою установою і треба було глядіти правного шляху, як її заступити чимсь іншим.

Бувший голова Народнього Комітету д-р Володимир Охримович, підніс в звязку з сим питанням закид, що такий правний шлях годі було знайти, бо Президент Української Національної Ради „не хотів признавати Міжпартійної Ради, покликуючися на те, що його обов'язує тільки Українська Національна Рада“, а „поруч з тим нічого не зробив у тім напрямі, щоб раз скликати ту Раду і почути її голос“^(*).

У відповідь на сей закид знаходимо в „Українськім Прапорі“^(**)) отце пояснення:

„Цілі два роки до рішення Конференції Амбасадорів Президент Української Національної Ради робив заходи, щоби в краю зійшлася повна Українська Національна Рада й перевела свою реорганізацію відповідно до потреб, спричинених змінами відносинами на території ЗУНР. Вкінці з початком осені 1922. р. прийшло в сій справі між Президентом Української Національної Ради й Головою Міжпартійної Ради п. д-ром Вол. Бачинським, який як делегат краю прибув до Відня, до повного погодження. Вироблено проект реорганізації Української Національної Ради, який мав бути предложений на сесії повної Української Національної Ради. Технічний бік скликання сесії Української Національної Ради взяв на себе п. д-р Вол. Бачинський, якому Президент Української Національної Ради мав доставити до Львова запрошення на сесію зі своїм власноручним підписом. Сі запрошення були доставлені і пролежали у п. д-ра Вол. Бачинського три дні, після чого забрала їх польська поліція, яка якраз тоді зробила у д-ра Вол. Бачинського першу від часу його поверту з Домбя і рівночасно остановила ревізію. Міг се бути припадок, а могла також поліція через своїх агентів розвідати, що п. д-р Вол. Бачинський має у себе якісь важні політичні документи. Та в кождім разі на п. д-ра Вол. Бачинського

^(*) „Визване інтервю.“

^(**) „Викруті й неправдиві твердження Голови Народнього Комітету.“

наде важкий закид занебання. Бо Голова Міжпартійної Ради не повинен держати таких важніх політичних документів у себе, тільки зараз після одержання зберегти їх у безпечнім місці.

„Що до Міжпартійної Ради, то Президент Української Національної Ради признавав її як політичну організацію (розуміється не як державну установу!) й оставав з нею у зносинах, аж до місяця січня 1923. р. Найліпший доказ цього, що в осені 1922. р. між ним і Головою Міжпартійної Ради умовлено висше згаданий план реорганізації Української Національної Ради. Аж у січні 1923. р. Президент Української Національної Ради бачився примушеним зірвати зносини з Міжпартійною Радою до часу, доки її головою буде п. д-р Вол. Бачинський. До цього примусило Президента політичне поведіння п. д-ра Вол. Бачинського, який всіми способами старався підкопати авторитет Уряду та його політичної програми в очах краю, щоб підготовити ґрунт під автономістичну орієнтацію, проголошенну опісля після рішення Конференції Амбасадорів. Додамо, що ще перед тим на знак протесту проти висше схарактеризованої політики п. д-ра Вол. Бачинського виступила з Міжпартійної Ради християнсько-суспільна партія. Однаке Міжпартійна Рада могла кождої хвили вступити знову у зносини з Президентом Української Національної Ради, усуваючи голову, через якого Президент зірвав з нею зносини.“

З цього пояснення виходить, що сам Президент Української Національної Ради глядів правного шляху для зложення своїх диктаторських уповноважень в руки Української Національної Ради.

В області закордонної політики впав на адресу Уряду передовсім прінципіальний закид, що він в своїй політиці на міжнародній полі призначав без застереження суверенність головних держав антанти над Галичиною.

Бувши голова Народного Комітету ось-як зформулював сей закид:

† Лозинський, З Новим Роком

..Власне ніхто інший, тільки дотеперішній Галицький Уряд без ніяких застережень призвав головні держави антанти рішаючим і невідкличним чинником в определенню нашої політичної долі, і ніхто інший, тільки той Уряд, висилаючи ноти до головних держав антанти за підписом д-ра Е. Петрушевича в характері Президента Української Національної Ради, звертався до них, як до суверенів Східної Галичини. І власне ніхто інший тільки Народний Комітет звертав увагу Уряду на хибне ставлення справи, вказував і застерігався, що джерелом нашої суверенності є сам український народ, та перестерігав, що з такого ставлення справи можуть вийти небажані наслідки. На жаль наша пересторога при впertosти й непомильності Уряду не мала ніякого успіху, дальше повторювалося в нотах про антанського „суверена“, аж доки той суверен не скористав зі своєї суверенності в ріщенню Конференції Амбасадорів з 15. березня 1923. р.*).

Не входячи в розслід тексту окремих нот Уряду Президента Української Національної Ради, треба ствердити, що така інтерпретація тих нот є абсолютно неправильна. Коли взяти на увагу, що проти рішення найвищої Ради з 25. червня 1919. р. і Делегація Української Народної Республіки в Парижі і Президент Української Національної Ради застереглися протестуючими нотами**); коли далі взяти на увагу, що ті ноти, які зверталися до головних держав антанти як до суверенів Галичини, домагалися від них привернення суверенності українського народу, — то й найстрогіший юрист не знайде в них зれчення суверенності українського народу в користь головних держав антанти, а тим більше зреchenня без ніяких застережень. Сі ноти числилися тільки з фактичним станом, а саме, що головні держави антанти вважають себе суверенами Галичини, і зверталися до них, щоб вони сповнили своє зобовязання супроти населення Галичини, якому вони в ріщенню Найвищої

*) „Визване інтервю.“

**) Диви мою працю „Галичина в рр. 1918—1920“.

Ради з 25. червня 1919. р. обовязалися дати змогу виконати право самовизначення*).

Та якби навіть інтерпретація нот Галицького Уряду, дана Головою Народного Комітету, була з юридичного становища правильна, то така інтерпретація не сміє вийти з українських уст. В той час, з якого походять ті ноти, Галицький Уряд мав признання цілого українського народу Галичини, значить, його заяви мали правну обовязуючу силу для Галичини. Тому, коли

*) Сам Президент Української Національної Ради в інтерв'ю, поміщенні в американській „Свободі“ (ч. 230 з 3. жовтня 1923) висловляє про се ось-який погляд:

„У звязку з сим (себто з відношенням уряду ЗУНР до рішення Конференції Амбасадорів) хочу вияснити становище Уряду ЗУНР до тих головних держав антанти.

Як переможці в світовій війні, ті держави присвоїли собі право суверенності над українськими землями, які творили Західно-Українську Народну Республіку, і на цій основі видали ряд актів, що починаються рішенням Найвисокої Ради з 25. червня 1919. р. (згода на польську окупацію Східної Галичини) й кінчаться рішенням Ради Амбасадорів з дня 14. березня 1923. р.

Зі становища суверенності ЗУНР всі ці акти являються актами насильства, і Уряд ЗУНР проти них, як проти таких, протестував.

Коли-ж Уряд ЗУНР звертався до головних держав антанти з домаганням усунення польської окупації Східної Галичини й привернення державної незалежності ЗУНР, то робив це ось чому:

1. Супроти населення Східної Галичини головні держави антанти взяли на себе зобовязання дати їому змогу викопати право самовизначення.

2. Супроти Польщі головні держави антанти мали право усунути її окупаційну владу зі Східної Галичини, а Польща, мала обовязок кожде зарядження головних держав антанти в справі Східної Галичини виконати.

Не маючи змоги усунути польську окупацію власною оруженою силою, Уряд ЗУНР звертався до тої посторонньої сили, яка супроти українського народу мала обовязок, а супроти Польщі право це зробити.

Всі ці заходи ЗУНР не означають признання суверенності головних держав антанти над Східною Галичиною, а лише мали на меті осягнути фактичного стану, який відповідав би правному станови, себто суверенності ЗУНР.“

говориться, що Галицький Уряд зрікся суверенности українського народу Галичини в користь головних держав антанти, то се значило би, що сам український народ зрікся своєї суверенности. З українського становища така інтерпретація актів Галицького Уряду є недопустима. Тому, якби вона навіть юридично була правильна, український політик має обовязок вишукувати всі можливі аргументи, щоб її повалити.

А вже чисто полемічним аргументом, позбавленим абсолютно всякої правдоподібності, є твердження, що рішення Конференції Амбасадорів з 15. марта 1923. р. випало так тому, бо Галицький Уряд признав сувереність головних держав антанти над Галичиною.

Дальший закид, — що Уряд Президента Української Національної Ради оцінював положення на міжнароднім полі нереально, що він обдурював себе і обдурював край, коли числив на корисне рішення головних держав антанти.

Після негативного висліду нічого лекшого, як назвати ту політичну акцію, яка мала за ціль позитивний вислід, нереальною.

Об'єктивний дослід ствердить, що на міжнароднім полі були чинники, прихильні корисному для нас вирішенню галицької справи, і чинники, прихильні корисному для Польщі вирішенню. В кінцевім висліді сі останні перемогли. Та що мав робити Уряд Президента Української Національної Ради, як та що робив, а саме, опираючися на факт істнування чинників, прихильних корисному для нас вирішенню, вести свою акцію? Чи мав, з огляду на факт істнування чинників, прихильних корисному для Польщі вирішенню, зложити оружя??!

Що чинники прихильні корисному для нас вирішенню галицької справи, справді існували, про се свідчить цілий ряд моментів в історії міжнародної політики, з яких найважніші отсі:

В договорі між головними державами антанти її Польщею в Спа з 10. липня 1920. р. головні держави антанти зобовязують Польщу згодитися на допущення представників Галичини на міжнародну конференцію в

Льондоні і приняти рішення головних держав антанти в галицькій справі.

Для кожного неупередженого се значить, що головні держави антанти не думали тоді про таке рішення, яке видала Конференція Амбасадорів 15. марта 1923. р., бо до приняття такого рішення не треба було зобовязувати Польщу окремим договором.

Рівночасно з міродатних кругів одної з головних держав антанти Уряд Президента Української Національної Ради одержав вказівку, обстоювати аж до кінця державну незалежність Галичини.

Далі треба зазначити становище, яке заняла в галицькій справі Рада Союза Націй в 1921. р. і Збори Союза Націй в 1921. і 1922. р. Супроти становища Польщі, яка трактувала Галичину як части польської держави, ствердження Радою і Зборами Союза Націй, що Польща є тільки мілітарним окупантом Галичини, якої суверенами є головні держави антанти, та зазив до головних держав антанти, щоб вони негайно вирішили галицьку справу, являються проречистими міжнародніми актами в нашу користь.

В корисних для нас обставинах мала бути розглядана галицька справа на конференції в Кан, яка однаке розбилася через повалення тодішнього французького премєра Бріяна.

Вкінці проречистим доказом, що акція Уряду Президента Української Національної Ради опиралася на реальні дані, являється конференція в Генуї і поставлення галицької справи на сій конференції. Що ся конференція,

як богато інших міжнародних акцій, — не дала позитивного висліду, се спричинили міжнародні відносини, сильнійші від далеко сильнійших ніж ми.

В звязку з конференцією в Генуї треба зазначити ще один момент. Безпосередно перед сею конференцією Міжпартийна Рада з ініціативи одної з головних держав антанти мала нагоду безпосередно сама переконатися про інтенції тої держави і висловити волю українського народу Галичини. Докладнійше про сю справу — думаю — не пора ще писати, але й цього зазначення вистане,

щоби ствердити, що край не через Уряд, але безпосередно мав нагоду переконатися про існування міжнародніх чинників, прихильних корисному для нас вирішенню.

В кінцевім висліді чинники, прихильні корисному для Польщі вирішенню, перемогли. Та ся перемога не новинна нас аж так приголомшити, щоб ми втратили всяку здібність обективної оцінки і кинулися на Уряд Президента Української Національної Ради як на виновника невдачі.

Як Чехи величають тепер Масарика і Бенеша, — а були хвилі, коли справа утворення Чеськословацької Республіки висіла на волоску. Якби той волосок був урвався, — чи справедливо було-б їх каменувати?!

Одиночий правильний шлях для української політики після рішення з 15. марта 1923. р., зберігати той капітал, який придбав Уряд Президента Української Національної Ради, і збільшати його, аж доки не прийде час нашої перемоги, а не обезцінювати.

В звязку з акцією Уряду Президента Української Національної Ради на міжнароднім полі стоять закид, що Уряд числив не на власні, а на чужі сили. Сей закид се звінка фраза без змісту. Найсильніша держава не може обйтися без „числення на чужі сили“. Здобування міжнародної прихильності для своєї справи, се побільшування власної сили, бо міжнародня прихильність є одним з елементів власної сили. Зрештою чи Уряд мав можливість вибору? Після того, як Галичина попала під польську окупацію, з огляду на неможливість визволення зпід тої окупації власною оружною боротьбою, стояли ми перед альтернативою: або „спуститися на дно“, або боротися проти окупації тим оружжям, яке нам ще остало, оружжям акції на міжнароднім полі.

Остасься ще закид, що Уряд Президента Української Національної Ради погнався за нереальним фантомом державної незалежності, а занедбав реальну можливість здобуття міжнародної загарантованої автономії. Сей закид в дуже різкій формі піdnis бувший голова Народного Комітету в своїй статті п. н. „За автономію“.

„А я думаю, — пише він, — що з національно-територіяльною автономією зробили похибку як-раз деякі наші обвинителі, котрі перед 2-ма чи 3-ма літами могли на міжнародній арені здобути для західно-українських земель широку національно-територіяльну автономію, належито загарантовану, але — на жаль — того не зробили і з цілої їх роботи вийшов . . . пшик; а ми тепер мусітимо важким трудом і довгою боротьбою постепенно щойно здобувати се, що вже давно ми могли легко нараз осягнути, коли не більше. Сю тяжку похибку тепер вже годі направити і за неї відповідять виновники перед судом історії, бо вони через свою легкодушність (а може й через гірші гріхи) змарнували кроваві жертви, принесені нашим народом у боротьбі за своє визволення.”

Думка, що за ціну відречення від незалежності можна було осягнути автономію, по мому найближчому переконанню не має реальної основи.

Зродилася вона з того, що ті круги, які її підносять, не вірили в осягнення незалежності і вважали акцію на міжнароднім полі за незалежність тільки і засобом для здобуття автономії. Тому вони не обвинувають Уряду за нездобуття незалежності, гільки все обвинувачення концентрують в закиді, що Уряд не здобув автономії.

Розгляньмо факти, які могли зродити думку, що за ціну відречення від незалежності можна було осягнути автономію.

Перший раз вириває питання міжнароднього надання автономії Галичині під Польщею в проекті статута для Галичини з 20. падолиста 1919. р. Сей проект упав на слідком протесту Польщі, який підперла Франція, знаходячи послух в Англії*).

Справа статута для Галичини трактувалася як справа договору між головними державами антанти й Польщею, без співучасти Уряду Президента Української Національної Ради.

*) Докладніше про це диви мою працю: „Галичина в рр 1918—1920.”

Думати, що колиб Уряд був заявив, що годиться на проект статута, тоді протест Польщі не мав би ніякого успіху, — нема ніякої основи.

Поза сим було три моменти (два з початком і з кінцем 1920. р. і один з кінцем 1922. р.), коли з кругів французького міністерства закордонних справ радили представництву Уряду виступити з ініціативою полагодження галицької справи на основі автономії під Польщею, обіцюючи такій ініціативі підперття Франції.

Мос найглибше переконання, що ся порада мала за ціль улекти акцію Польщі в галицькій справі. Коли-б сам Галицький Уряд виступив був з ініціативою полагодження галицької справи на основі приналежності Галичини до Польщі, — наскільки се улекшило би акцію Польщі на міжнароднім полі. Найважнійше добитися признання польської державності представництвом українського народу Галичини, — тоді справа уладження Галичини під Польщею є вже внутрішна справа Польщі!

Коли-б справа стояла так, що головні держави антанти мали дійсно поважний намір полагодити галицьку справу на основі автономії Галичини під Польщею з міжнародньою гарантією, то до сього не потребували аж ініціативи Уряду Президента Української Національної Ради, — як не потребували такої ініціативи до рішення Найвищої Ради з 25. червня 1919. р., до проекту статута для Галичини і до рішення Конференції Амбасадорів з 15. марта 1923. р.

Знаючи французьку політику супроти Польщі, треба думати, що вище зазначені французькі поради мали на меті не міжнародне забезпечення автономії для Галичини, а промощення дороги для рішення корисного для Польщі через признання польської державності Урядом Президента Української Національної Ради.

Ту саму ціль мали ті польські залицяння до українських організацій в краю, про які згадує в своїм інтервю в львівській сіоністичній „Хвілі“ д-р Степан Федак, який, порушивши „справу українських катедр у львівськім університеті, справу автономії, недопускання укра-

їнської мови в слові й письмі до урядів, судів і т. п., “закінчив: „Дивним є, що в усіх тих справах перед 15. марта 1923. р. старалися Поляки з ріжних боків офіційно та неофіційно навязати контакт з Українцями, а після того акту з марта ніхто й пальцем не кивнув.“*)

В дійсності радше дивно, що когось з Українців може дивувати та польська тактика. Тоді треба було при помочи краю підкопати авторитет Уряду на міжнароднім полі і показати, що український нарід хоче сам безпосередно з Польщею полагодити галицьку справу. Тепер Польщі того не треба, особливо, що найбільша українська партія сама зруйнувала протипольський фронт, перемінила державний прапор на автономічний і всіма силами старається підкопати авторитет Президента Української Національної Ради.

Збираючи все сказане, треба ствердити, що нема ніяких реальних основ думати, що ініціатива Уряду Президента Української Національної Ради була би справді принесла автономію з міжнародньою гарантією.

Зрештою коли край був іншої думки, то чому не натиснув на Уряд?! Адже ще в осені 1922. р. голова Міжпартийної Ради під час свого побуту у Відні, познакомившися з політикою Уряду, заявив, що треба стояти аж до кінця при незалежності, бо тільки така політика може принести як не незалежність, то автономію.

В нашій історії ми вже мали випадок, де ми уступили під натиском антанти, жертвуючи прінціпом без найменшої реальної користі для нашої справи. Була се наша згода на проект перемиря, предложений в Парижі комісією Боти. Ми згодилися тоді на лінію, яка віддавала третину української Галичини під Польщу, думаючи, що наша згідливість заставить Мирову Конференцію примусити Польшу заключити перемиря. Одначе Польща повела війну далі і Мирова Конференція апробувала довершену нею окупацію Галичини. Чи не ліпше було вдарити кулаком о стіл і заявити: „Можете

*) „Діло“ ч. 8 з 12. січня 1924.

нас завоювати, але добровільно ми ані пяди української землі не віддамо!“

Голова Народнього Комітету грозить судом історії за те, що Уряд Президента Української Національної Ради не виступив з ініціативою признання польської державності за ціну автономії. Можемо уявити собі, що було би, коли-б таکа ініціатива була наступила без успіху. Яким судом історії грожено би тоді! Коли з акції перед головними державами антанти кується оружжя, що вона означає відречення від суверенітету українського народу в користь головних держав антанти, то яке оружжя можна-б було викувати з признання польської державності за ціну автономії!

Я не входжу в подробиці політики Уряду Президента Української Національної Ради. Але провідна політична лінія була правильна. Що вона не принесла успіху, — се тільки значить, що задача Уряду була понад наші сили.

Теперішня задача — скріпляти наші сили і ждати слішного часу, а не ослабляти себе несправедливими обвинуваченнями.

* * *

Незалежно від оцінки ми уЛОї діяльності конкретного Уряду Президента Української Національної Ради треба мати на увазі, що той Уряд, та форма, в якій він існував, його діяльність, — се одно, а ідея, якої він був представником і символом, — се друге.

Найшкідливійше в критиці Уряду є його діяльності с те, що не тільки не робиться ріжкниці між ним і ідеєю, але більше, представляється Уряд і його діяльність в тенденційно негативнім світлі власне в тій цілі, щоби вбити ідею.

* Уряд в тій формі, в якій він існував, можна вважати невідповідним, його діяльність підлягає критиці, особи можуть видаватися нездатними, — все те підлягає дискусії.

Однаке ідея державності західно-українських земель, доки вони знаходяться під окупацією Польщі, —

коли не хочемо признати польської державності на цих землях, — мусить остати для нас незайманою догою. І мусить існувати установа, яка була би представником і символом своєї ідеї, — державна влада західно-українських земель.

Що має бути поставлене на місце влади Президента Української Національної Ради, про це просто важко зорієнтуватися в тім хаосі політичної думки, яка панує в краю.

Коли Народний Комітет в своїх резолюціях з 30. червня 1923. р., призначивши Уряд Президента Української Національної Ради скасованим Конференцією Амбасадорів, признає потребу „створення за кордоном всеукраїнського політичного центру для пропаганди всеукраїнської державності і для оборони прав інтересів українського народу поодиноких окупантій“(*), — то голова Народного Комітету пояснює становище Народного Комітету так, що „мусів бути зліквидований Галицький Уряд, щоби зробити вільне місце для створення центру західно-українських земель“(**).

В загалі-ж політична думка краю в цій справі ще не скристалізувалася.

Як вже зазначено вище***(), концепція всеукраїнського політичного центра являється і неможливою і недо-

*) З резолюції Народного Комітету з 30. червня 1923. р. відома в автентичнім тексті тільки одна, про те, що Уряд перестає існувати з днем 15. марта 1923. р., оголошена в статті голови Народного Комітету п. п. „Визване інтервю“. Нині відомі тільки з анонімного оголошення, передрукованого в „Українському Нрапорі“ (ч. 30 з 28. липня 1923), звідки ми й наводимо резолюцію про всеукраїнський політичний центр, і з приватних повідомлень. В відношенню до Уряду Президента Української Національної Ради, особи Президента і членів Колегії уповноважених сі резолюції — на основі приватного повідомлення, яке походить з зовсім невного жерела — являються безпримірним тайним політичним нападом, так, що в інтересі вияснення справи вони повинні бути оголошенні.

**) В статті п. п. „Визване інтервю“.

***) В V. розділі своєї праці.

цільною. Н е м о ж л и в о ю , бо при незвичайно великім числі взаємно поборюючих себе політичних груп утворення такого центра, се утопія. Н е д о ц ільно ю , бо з огляду на відмінне положення окремих частий України доцільність змагань до соборної української державності вимагає, щоб кожда части мала окрему організацію для ведення визвольної боротьби.

Сьому відповідає ідея політичного центра західно-українських земель.

Однаке зі становища української державності н о в е треба творити в звязку з по п е р е д н і м , так, щоб не вривалася нитка української державності. З цього становища центр західно-українських земель повинен бути п р а в н и м насту п и к о м Уряду Президента Української Національної Ради. Становище, що найперше мусить перестати існувати Уряд Президента Української Національної Ради, „щоби зробити вільне місце для створення центра західно-українських земель“, являється недопустимим, бо воно означає перервання звязку між Українською Національною Радою і центром західно-українських земель, творить у нашій державній традиції між одним і другим порожнє місце.

Найближче до правильного шляху, в сій справі підійшла американська еміграція, яка на другім Конгресі „Обєднання Українських Організацій“ (25. і 26. жовтня 1923) признала потребу утворення центру західно-українських земель і його представництва за кордоном, зазначуючи рівночасно, що до часу утворення цього центру признає владу Президента Української Національної Ради.

VIII.

Державність західно-українських земель.

Державність західно-українських земель повинна бути продовженням і розширенням державності Західно-Української Народної Республіки з тою самою задачею, яку мала Західно-Українська Народна Республіка при

своїм утворенню: оборонити Галичину від Польщі і зберегти її для соборної української державності.

Після окупації Галичини Польщею ту задачу сповняв Уряд Президента Української Національної Ради, який являвся правним представником державності Західно-Української Народної Республіки.

Тепер, після рішення Конференції Амбасадорів з 15. марта 1923. р., коли ворожі українській державності постанови міжнародного права і польського державного права поставили всі західно-українські землі в однакові умови, для визволення сих земель з під Польщі і збереження їх для соборної української державності треба, навязуючи до державності Західно-Української Народної Республіки, поширити її на всі західно-українські землі, творячи концепцію державності західно-українських земель.

Ті, що поборюють ідею державності західно-українських земель, — як поборювали ідею державності Західно-Української Народної Республіки й „окрему галицьку політику“ Уряду Президента Української Національної Ради, — думаючи, що вона являється протиставленням ідеї соборної української державності, помилюються в основній оцінці ідеї державності західно-українських земель.

Ідея державності західно-українських земель звертається не проти соборної української державності, тільки проти польської державності на західно-українських землях, щоби зберегти їх для соборної української державності.

Так було при утворенню Західно-Української Народної Республіки, така була ціль акції Уряду Президента Української Національної Ради і так буде доти, доки не прийде час зединення західно-українських земель з українськими землями на схід від рижського кордону в одну українську державу.

Ідея державності західно-українських земель являється етапом на шляху до соборної української державності. Вона має виповнити з містом української державності визвольну боротьбу західно-

українських земель проти польської окупації і евентуальне державне життя західно-українських земель після визволення з польської окупації до часу зеднання.

Проти польської державності на західно-українських землях треба поставити українську державність.

Західно-українські землі мусять перенятися свідомістю, що вони не части польської держави, тільки окрема державна одиниця, яка веде боротьбу з ворожою окупацією польської держави. Вони мусять мати свою державну владу, яка, спираючися на волю українського народу, зединяє в собі всі права й обовязки державної влади й виконує їх в межах можливості ворожої окупації.

Се значить, що влада ворожої окупаційної держави існує для українського народу тільки настільки, наскільки вона має змогу виконувати фізичний примус. Владою, якій український народ підчиняється з власної волі, є тільки його власна влада, утворена його волею.

Се значить, що в той момент, коли на західно-українських землях впаде окупаційна влада польської держави, ті землі будуть мати готову власну державну владу, під якої проводом вони доси вели боротьбу за визволення.

Державність західно-українських земель се є реалізація ідеї соборної української державності на західно-українських землях в часі їх оставання під польською окупацією, се є дороговказ на шляху до осягнення соборної української державності.

Якби навіть існувала в викінченій формі незалежна українська держава, західно-українські землі, доки остануть під ворожою окупацією, мусіли би витворити концепцію власної державності і мусіли би мати власну державну владу для боротьби з ворожою окупацією. Тим більше се потрібне з огляду на те, що Українська Соціалістична Радянська Республіка являється тільки етапом в процесі творення української держави.

Що ідея власної державності може реалізуватися під ворожою окупацією, ярким приміром цього являється Ірландія в часі від проголошення ірландської республіки

до заключення міра з Англією на основі державної самостійності в звязку держав британської імперії.

Проти концепції державності західно-українських земель піднесено між ін. закид, що є се відновлення ідеї галицько-володимирської держави, яка належить до безповоротної минувшості.

Я старався висше виказати, що концепція державності західно-українських земель випливає з життєвої потреби наших змагань до соборної української держави. Обезцінювати сю концепцію тим, що вона була в минувшині зреалізована, значить, не розуміти, яку роль в боротьбі за державність грає історична традиція. При сім треба звернути увагу, що галицько-волинська держава утворилася й існувала для сповнення тої самої задачі, яку має сповнити концепція державності західно-українських земель: для охорони сих земель перед Польщею в часі, коли український соборницький центр Київ не міг сповнити сеї задачі.

* * *

Ставши на ґрунт державності західно-українських земель, першим актом реалізації сеї державності являється утворення державної влади, як єдиної законної влади для українського народу.

Галичина має таку владу, Українську Національну Раду. Носителем сеї влади є Президент Української Національної Ради.

Як державність західно-українських земель повинна бути продовженням і розширенням державності Західно-Української Народної Республіки, тає державна влада західно-українських земель повинна бути продовженням і розширенням державної влади Української Національної Ради.

Під Українською Національною Радою треба розуміти установу, а не її організаційну форму або особистий склад. Організаційна форма повинна примінюватися до обставин, особистий склад може й повинен змінятися. Однака установа, утворена вільною волею українського

народу в історичний момент, коли Галичина скинула з себе 600-літнє ярмо польської неволі, повинна остати як символ боротьби українського народу за визволення зпід Польщі.

Дотеперішню Українську Національну Раду треба зреорганізувати як Українську Національну Раду західно-українських земель, значить, вона повинна складатися з представників усіх західно-українських земель, поневолених Польщею, ї мати для українського народу сих земель авторитет єдиної законної державної влади.

Про організацію Української Національної Ради вистане сказати, що вона повинна бути примінена до обставин, значить, організаційна форма ї особистий склад Української Національної Ради повинні бути такі, щоб вона була здібна до праці в тайнім підземеллю.

За кордоном повинна мати Українська Національна Рада своє представництво, яке заступало би державність західно-українських земель на міжнароднім полі. Се представництво було би рівночасно єдиним явищем органом Української Національної Ради, який своїм істнуванням і діяльністю був би і для широких мас українського народу, невтаємничених в тайну акцію Української Національної Ради, і для міжнародного світа свідоцтвом, що західно-українські землі творять державу і як держава ведуть боротьбу проти ворожої окупації Польщі.

Коли станемо на становищі, що Українська Національна Рада є державна установа, яка в інтересі постійності в будові української державності на західно-українських землях повинна займати те місце, на яке поставив її момент розбиття кайдан польської неволі в 1918. р., — тоді відпадуть усі ті аргументи, які відносяться чи проти її організаційної форми, чи проти її особистого складу, чи проти окремих осіб, як проти членів колегії Уповноважених Уряду Президента Української Національної Ради, проти особи Президента і т. п. Не входячи в розгляд, наскільки сі аргументи слушні

чи неслушні, — вони не можуть бути аргументами проти існування Української Національної Ради, як державної установи, як державної влади західно-українських земель.

Збираючи все сказане, — утворення органу, який для українського народу західно-українських земель мав би авторитет єдиної законної державної влади, являється необхідністю для правильного поставлення визвольної акції проти польської окупації.

В інтересі державної традиції, в інтересі постійності в будові української державності на західно-українських землях сим органом повинна стати Українська Національна Рада, зреорганізована як У к р а І н с ь к а Н а - ц і о н а л ь н а Р а д а з а х і д н о - у к р а І н с ь к и х з е м е л ь .

Очевидно, колиб така реорганізація Української Національної Ради мала зустріти в краю непоборні труднощі — (я особисто їх не бачу!), — тоді треба зорганізувати нову державну владу, розуміється, таким способом, щоб на неї перейшла правним способом до теперішня влада Української Національної Ради.

В полеміці проти ідеї державної влади західно-українських земель піднесено аргумент, що „ніякі держави, а тим більше держави, які підписали рішення Конференції Амбасадорів, не будуть говорити з закордонним урядом, який не має ніякої сили, не говорячи вже про екзиктиву“*).

Тут перше всього треба усунути непорозуміння, яке міститься в фразі „закордонний уряд“. Доки орган, який репрезентує державну владу, має довіря і підперття народу, він не є „закордонний“, без огляду на місце осідку. Чи бельгійський король, парламент і кабінет, які під час німецької окупації Бельгії перебували в Англії, були „закордонним урядом“? Так само не був „закордонним урядом“ Уряд Президента Української Національної Ради під час перебування в Камінці і в Відні, бо весь український народ Галичини признавав його єдиним законним урядом.

*) „Визване інтервю.“

Українська Національна Рада західно-українських земель (чи та сама державна установа з іншою назвою) також не буде і не повинна бути „закордонним урядом“. Вона повинна бути утворена волею українського народу, полем її діяльності, осідком її органів, потрібних для ведення тої діяльності, буде і повинен бути край. За кордоном повинна вона мати тільки своє представництво, як се має кожда держава. Що се представництво буде єдиним явним, отже через те особливо важним органом, — се не зміняє справи.

І так іде не про утворення „закордонного уряду“, тільки державної влади, яка свій авторитет черпала би з жерела волі українського народу. Таке розуміння державної влади вказує також ясно на жерело її сил. Коли за нею стоятиме весь український народ західно-українських земель, то вона матиме силу, з якою числитимуться всі держави, — як числилися з республіканським урядом Ірландії тоді, коли той вів війну проти Англії, яка зі становища позитивного міжнародного права була сувереном Ірландії.

Словом, коли утворена волею українського народу західно-українських земель державна влада матиме для українського народу авторитет єдиної законної державної влади, тоді її авторитет призначатимуть також інші.

* * *

Остається питання, яким шляхом повинна бути утворена державна влада західно-українських земель. Маючи на увазі відносини в краю, найдоцільнішим представляється отсей шлях:

Політичні партії на західно-українських землях, які стоять на становищі боротьби за визволення з польської окупації, повинні обєднатися на отсій плятформі:

1) Соборна українська державність, проголошена актами з 3. січня і 22. січня 1919. р. — як ціль.

2) Державність західно-українських земель — як платформа організації державного життя західно-українських земель для боротьби проти польської окупації і взагалі для збереження української державності на сих землях до часу здійснення соборної української державності.

3) Утворення державної влади західно-українських земель. — Справа закордонного представництва являється однією з задач утвореної державної влади.

4) До часу утворення державної влади начальним політичним органом західно-українських земель повинно бути міжпартійне обєднання. Воно повинно подбати про тимчасове закордонне представництво західно-українських земель, яке в інтересі збереження постійності в будові української державності повинно бути доручене Президентові Української Національної Ради.

5) Після утворення державної влади міжпартійне обєднання творить політичну основу, на яку спирається державна влада.

Питання про момент, в якім західно-українські землі повинні зединитися з українськими землями по той бік рижського кордону для здійснення соборної української державності, повинно бути оставлене на вирішення в момент визволення західно-українських земель з під польської окупації.

Питання про політичний і соціальний лад в українській державі повинно бути оставлене до вирішення вільною волею українського народу після визволення з під ворожої окупації.

Сі два питання не повинні входити в платформу міжпартійного обєднання, щоб не утруднювати реалізації й акції обєднання.

Задачі політичної акції західно-українських земель.

В англійських кругах, обзначенних з положенням західно-українських земель під Польщею, довелося мені почути отсю думку:

„В Вашім положенню Ви повинні звернути увагу на інші не-польські народи і старатися зорганізувати їх для спільної боротьби проти Польщі в рамках польської держави, передовсім в польськім соймі. Се одн. Далі використовуйте договір про охорону національних меншин для акції перед Радою Союза Націй і взагалі не занедбуйте пропаганди на міжнароднім полі. Се друге. А третє: Читайте історію Ірландії.“

Я навів сю думку не для того, щоб уважав її якоюсь особливою новістю, а для того, щоб показати, що правильна оцінка нашого положення не є чужа на міжнароднім полі.

Справді, політична акція західно-українських земель повинна йти в трьох напрямах, які вказані вище.

Перше всього треба використати всі легальні можливості, які дає державний лад Польщі, щоб організувати наші сили, обороняти наше національне існування під польською окупацією і наносити удари польській державі.

До сеї акції ми, як найбільший з поневолених Польщею народів, повинні приєднати всі інші народи, поневолені Польщею.

Спільна акція всіх народів, поневолених Польщею, може принести особливі користі в польськім соймі, де ми спільними силами можемо з успіхом спиняти консолідацію державного життя Польщі.

Далі треба використати всі можливості, які нам дає позитивне міжнародне право, передовсім постанови договору між головними державами антанти й Польщею з 28. червня 1919. р. про охорону національних меншин у Польщі. Як мало не дають нам постанови міжнародного права, а Польща на кождім кроці ломить навіть сі скромні постанови. Відповідна акція перед компетент-

ним форум Ради Союза Націй не тільки могла би принести — що правда, тільки скромну — полекшу нашого положення, але, що богато важніше, підкопувала би постійно авторитет Польщі на міжнароднім полі й витворювала би настрій прихильний нашим визвольним змаганням*).

До сеї акції можна і треба приєднати всі інші народи поневолені Польщею.

Що значить для Польщі акція перед Союзом Націй, — про се ярко свідчать виводи польського прем'єра Вітоса і польського міністра закордонних справ Сейди, викликані акцією Президента Української Національної Ради і спільною акцією представників Українців, Білорусинів, Литовців і Німців перед останніми зборами Союза Націй в вересні 1923. р.**).

По зазу акцією перед Союзом Націй, яка мусить бути ведена в рамках позитивного міжнародного права, треба вести як найінтенсивнішу пропаганду на міжнароднім полі. Вправді не може вона дати негайного успіху, але за те буде вона витворювати настрій, прихильний нашим визвольним змаганням. Що се значить, се знають Чехи й Поляки, яким удалося осягнути державну незалежність в значній мірі тому, що наслідком довголітньої акції перед світовою війною на міжнароднім полі істнував настрій, прихильний їх державницьким змаганням. Наші невдачі в будові української державності повинні нас також навчити, що значить відсутність такого настрою на міжнароднім полі.

*) Аналогічну акцію перед Радою Союза Націй повинні вести також Українці, поневолені Румунією. В тій цілі повинна би утворитися за кордоном окрема організація Українців з Бесарабії й Буковини.

**) Для обезцінення сеї акції придумано афоризм: „Не рахуймо втрат наших ворогів до наших зисків ані невдача наших противників до наших успіхів, бо се зовсім хибний рахунок і легко може нас оманити“ (д-р В. Охримович, „Діло“, ч. 6 з 6. січня 1924). — Об'єктивно ж да втрата чи невдача нашого ворога, ослабляючи його сили, виходить в нашу користь. Коли-ж се втрата чи невдача є спричинена нашою акцією, то ми маємо повну основу вважати її нашим успіхом.

Безпосередньо перед світовою війною і під час світової війни наше громадянство починало се розуміти і тішилося кождою статтею, брошурою, книгою і навіть найдрібнішим комунікатом, який появлявся про нашу справу в чужій пресі.

Тепер, після рішення Конференції Амбасадорів з 15. марта 1923. р., наступила дивна незрозуміла реакція, яка голосить, що ніякої „дипломатичної акції“ не треба.

Наслідком сеї реакції, яка відбирає моральні і матеріальні можливості акції на міжнароднім полі, після рішення з 15. марта 1923. р. — поминувши безпосередні протести проти того рішення й акцію перед Зборами Союза Націй, — на міжнароднім полі нічого не робиться, так, що міжнародний світ може віднести враження, що українському народові під Польщею не діється ніяка кривда, коли він не протестує.

Я не люблю вживати сильних слів, але се унеможливилювання оборонної акції проти польської окупації на міжнароднім полі вважаю найбільшим злочином суверенитету Рідного Краю.

В кінці треба організувати боєві сили для оружної боротьби проти окупаційної держави. Підняти прапор оружної боротьби можна і треба тільки в слушний час, коли будуть вигляди на успіх. Та щоб можна се зробити, треба постійної підготовної праці як в краю для організації боєвих сил, так і на міжнароднім полі для позискання союзників і прихильників.

Доки відносини на Сході Європи не сконсолідувалися в нашу некористь, все існують можливості оружної боротьби проти Польщі. Щоб вони не сконсолідувалися в нашу некористь, про се мусить дбати український народ по обох боках рижського кордону. Чи західно-українські землі скористають з конфлікту між Польщею й її сусідами, чи самі виступлять, щоб викликати конфлікт і міжнародну інтервенцію в свою користь, — се залежатиме від обставин.

Певне одно: Вся наша праця, всі наші змагання, всі наші думки повинні бути звернені в одну ціль: підготувати і прискорити момент, коли зможемо з оружжям

в руці викинути польського ворога-окупанта з рідної землі.

Отсє ті головні щляхи, якими український народ західно-українських земель, під проводом своєї національної державної влади, повинен змагати до визволення зпід Польщі.

X.

Культ державної традиції.

Невдачі в будові української держави викликали в українськім громадянстві настрій, який приносить і приноситиме великі шкоди нашим змаганням до державності.

Сей настрій проявляється в одностороннім, партійними, груповими, особистими інтересами викликанім критицизмі наших змагань до державності. Сей критицизм не бере на увагу попереднього історичного розвитку нашої нації, який являється причиною нашої теперішньої слабості, так само не бере він на увагу особливо неприхильних будуванню української держави міжнародних відносин, тільки всю вину наших невдач бачить він у нас самих, зокрема в тих партіях, групах, діячах, які брали участь в нашім державнім будівництві. А що кожда партія, група, особа з почуття самозбереження не вважає себе винною, то з тим більшим завзяттям скидає всю вину на голови інших партій, груп, осіб. І коли зібрати разом усе те, що пишуть партії, групи, особи одні про других, то вийде, що в цілій українській нації нема нікого, хто має які-небудь заслуги для будови української державності, а є тільки самі виновники*).

*) Се негативне освітлювання історії будови української державності доходить просто до патологічних розмірів. Для ілюстрації наведу пару примірів.

Поважаний історик Іван Кревецький минулого року пише в „Ділі“ з приводу 5. роковин проголошення самостійної Української Народної Республіки статтю, якій дає назву: „В пяті роковини невдачної проби утворення української держави.“ Перекладіть сю назву на московську або польську мову, - i

Сей односторонній критицизм не відповідає дійсності, а при тім приносить велику шкоду.

Дослідник історії будови української держави мусить признати, що ся будова відбувалася в особливо небезпекних для нас обставинах.

В самих початках будови нашої держави мусіли ми вести рівночасно дві війни: з Московчиною і Польщею, які так заняли всі наші сили, що ми вже не мали змоги обороняти тих наших земель, які заняла Румунія, ані сповнити бажання Закарпатської України, яка висловила волю приєднатися до української держави.

Дві війни з державами, з яких одна, Московчина, простором, населенням і засобами до ведення війни, бо-

вийде злорадний насміх над нашими змаганнями до державності. Поважаний історик не знайшов нічого яснішого, що міг би в такий день сказати широким кругам громадянства, як гірку фразу про „невдачу пробу“.

Сього року пише „Діло“ (ч. 15 з 23. січня 1924) в 5. роковини проголошення акту зединення статтю п. н. „Великі роковини“, з якої широкі круги громадянства довідалися тільки те, що на протязі 5. літ „довершувано безліч Каїнових вчинків“. Може було в тій статті і щось інше, але те інше сконфіскувала польська цензура. За те уступ про „Каїнові вчинки“ радо оставила. Нехай Українці самі себе розшматовують! З історичної перспективи важкий закид „Каїнових вчинків“ зовсім неоправданий, але він отруїть душу громадянства.

Американська „Свобода“ в новорічній програмовій заяві редакційного комітету („Основа національної політики“, ч. 1 з 2. січня 1924) голосить, що Галичина не оборонилася проти Польщі тому, бо галицький Уряд, замість віддати поміщицькі землі селянам і тим одушевити їх до боротьби проти Польщі, „поставив варти біля польських маєтків і наказав нашим селянам остри: Не руш!“. Се очевидна неправда, бо Українська Національна Рада ухвалила закон про передачу поміщицьких земель селянству, а не переведено сього закона в життя не з вини Уряду, а тільки тому, що як раз тоді, коли треба було його переводити в життя, з весною 1919. р., почалася польська офензива, яка на протязі мая і червня заняла цілу Галичину. Але ся неправда остане в душах американських братів і зродить у них почуття ненависті до української влади, яка буцім-то обороняла маєтки польських поміщиків проти українського народу.

Таких примірів можна би навести безліч. Вистане вказати, що понаписувано на наших найвизначніших державних діячів.

тато сильнійша від України, а обі, і Московщина і Польща, значно більше сконсолідовани, — се було понад наші сили.

І не тільки понад наші. Поставте яку-небудь з новоутворених чи побільшених держав: Чехословаччину, Польщу, Югославію, Румунію, в положення України, — а ніяка з них не була би оборонила свого державного існування.

Для оцінки нашого важкого внутрішнього положення треба мати також на увазі наше попереднє поневолення, в якім українська нація не могла розвинути сил, потрібних для будови держави.

До сього важкого внутрішнього положення додайте незвичайно неприхильне для нас положення міжнародне. Берестейський мир, подиктований інтересом оборони проти Совітської Московщини, був миром з державами-банкрутами, які не могли вже Україні нічого помогти. За те сей мир наразив нас на ворожнечу держав антанти, які підпирали проти нас усіх тих, що користаючи з нашої слабости, простягали руки на наші землі. Навіть Совітська Московщина, хоч держави антанти відносилися до неї ворожо, скористала з сеї ворожнечі держав антанти до України, бо Україна не тільки не дістала від них тої підмоги, яку дістали всі інші національні держави, утворені на території бувшої Росії, але під покровом держав антанти йшов польський похід на українські землі, йшла окупація українських земель Румунією, словом, ішло завоювання українських земель сусідами і ослаблювання української державної сили, так, що вона не могла звернутися вся проти Московщини.

Знов — візьміть яку хочете з новоутворених чи побільшених держав! Чи хоч одна з них могла би була встоятися в такім міжнароднім положенню?

Очевидно, і в нас самих були помилки, які нас губили. Але покажіть державу, в якої історії не було би помилок. Тому на ті помилки треба дивитися як на н е м и н у ч е з людське, а не як на присуще тільки української нації, що доказує її нездатність до державного життя. При тім богато тих наших помилок, — се помилки нації,

в якої вікове поневолення знищило державнотворчі елементи, так, що сі елементи почали на ново щойно витворюватися.

Маючи все те на увазі, треба дивуватися, що українська нація, яка перед світовою війною належала до парів між паріями, знайшла в собі стільки сили, стільки здатності, стільки геройства, щоб підняти боротьбу за державну незалежність і вести її в таких обставинах.

Мое найглибше переконання, що так випаде історична оцінка наших змагань до державності.

А політичний бік справи?

Коли ми хочемо виховувати нові і нові покоління в здатності до дальшої боротьби за державну незалежність, то мусимо ставити перед їх очи геройство тих, що були перед ними, мусимо впоювати в них віру у власні сили народу, мусимо напоїти їх ненавистю до ворога, яка в боротьбі є так само творчим елементом як любов до Рідного Краю.

Коли ж ми будемо вічно знеславлювати й обезцінювати самих себе, вмовляти в себе, що не попереднє вікове поневолення, перевага ворогів і неприхильне міжнародне положення спричинили наші невдачі, тільки спричинили їх ми самі нашими „Кайновими вчинками“, — то се буде розідати нас самих зневірою у здатність нашої нації до державного життя і ненавистю одних до других.

Коли свідомість кривди, заподіяної ворогом, каже скріпляти власні сили, щоби звернути їх проти ворога, каже глядіти союзників проти ворога, — то свідомість власної нікчемності сіє зневіру, байдужість, взаємну ненависть, ослабляє і розбиває націю і робить її легкою добицею для ворога.

Словом: Культ державної традиції скріпляє силу нації і робить її здатнішою до дальшої боротьби за державність. Обезцінювання, обезславлювання державної традиції ослабляє і розбиває націю.

В інтересі дальшої боротьби за державність треба би іноді пройти мовчки навіть попри дійсні помилки й занедбання, а не глядіти вини там, де винні тільки сильніші за нас обставини.

За те треба звертати увагу на ясні, геройські сторінки нашої боротьби за державність, підносити і величати їх, щоби в грядущих поколіннях творилася ясна легенда визвольних змагань, щоби кожде грядуще покоління змогало до того, щоби стати гідним вплести в ту ясну легенду минувшості нову золоту нитку.

Культ державної традиції вимагає також пошани державних установ. Треба навіть иноді пройти мовчки над недостачами осіб з пошані для установ, які звязані з їх іменами й діяльністю, а не поборювати установи тому, що не подобаються особи, які з ними звязані. В державнім життю чим глибше корінятися державні установи, тим більше забезпечене істнування держави. Можна й треба виновняти державні установи все новим змістом осіб і ідей, але самі вони повинні бути вічні.

Яркий примір — Англія, де тепер провідник англійського соціалізму з товаришами заповнили ті самі державні установи, де колись мали доступ тільки представники аристократії.

Коли до рішення конференції Амбасадорів з 15. марта 1923. р. недостача культу державної традиції проявлялася ярко тільки у відношенню до Великої України, — тепер те саме бачимо також на західно-українських землях. В негативнім ми часто маніфестуємо всеукраїнство.

Тому й кінчу сю працю отсими загальними увагами про потребу культу державної традиції.

В січні 1924. р.

З М И С Т.

I. Соборна Незалежна Українська Держава і теперішній стан українських земель	3
II. Соборність і західно-українські землі	11
III. Шляхами політичної думки західно-українських земель після 15. марта 1923. р.	18
IV. Національно-територіальна автономія західно-українських земель під Польщею	21
V. Протирадянське соборництво	36
VI. Радянське соборництво	40
VII. Політична думка західно-українських земель після 15. марта 1923. р. і Уряд Президента Української Національної Ради	42
VIII. Державність західно-українських земель	60
IX. Задачі політичної акції західно-українських земель	68
X. Культь державної традиції	71
